

SVÉD LÁSZLÓ

Ságvári Endre mártíriumának körülményei dokumentumok tükrében

„Mindenki, aki a náciizmus ellen harcol, a mi szövetségünk,
mindenki, aki Hitlernek segít, a mi ellenségünk.
Ezért megadjuk Oroszországnak és az orosz népnek
mindazt a segítséget, ami tőlünk telik.
Felszólítjuk barátainkat és szövetségeseinket
az egész világon, hogy cselekedjenek ugyanígy.”
Winston Churchill (1941)

A budapesti német követség 1944. augusztus 3-i Berlinbe küldött távirati jelentésében egyebek között az alábbi sorok olvashatók: „Fegyveres ellenállást tanúsított 44. VII. 22 [27]-én a magyar csendőrség által fogatósított letartóztatása közben a budapesti illetőségű, birodalomellenes beállítottságú magyar pacifista, dr. Sagvary. Lövései 4 csendőrt könnyen megsebesítettek. Ő mell-lövést kapott és kórházba szállítása közben elhalálozott.”¹

E fenti „esetleírás” pontatlan – miként a döntő részben az 1944 óta keletkezett változatok is, mégpedig azért, mert az események rekonstruálásához szükséges forrásokat teljeskörűen még nem tárták fel a kutatók. Mindez annak fényében különösen is meglepő, hogy Ságvári neve már több mint hat évtizede fogalom az egykori ellenállók és az antifasiszták új és új nemzedékei körében, azonkívül pedig kegyeletet vált ki a demokrácia híveinek szélesebb rétegeiben. A ma nyilasai és a velük

¹ Közli: *Ságvári Endre élete és harca a független, szabad Magyarorszáért...* Válogatta, szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: SÁGVÁRI Ágnes. Ságvári Endre Könyvszerkesztőség, Budapest, 1979. (Oldalszámolás nélkül.)

egyértérmű halálában is ellenségüknek tartják.² Különösnek tűnhet a forrásfeltárás hiányossága azért is, mert Ságvári élete és mártíriumának körülményei már hosszú ideje igen intenzív szakmai³ és közéleti vita tárgya. Munkámmal ezt a mulasztást szeretném legalább részben pótolni. Igyekeztem összegyűjteni mindazokat a dokumentumokat, amelyeket Ságvári Endre sorsának alakulása szempontjából fontosnak és relevánsnak gondoltam. A források áttekintése során azonban egyértelművé vált, hogy Ságvári sorsa „önmagában” nehezen értelmezhető, vagy legalábbis két társa, Uhrin István és Levin Tibor tevékenységével párhuzamosan szemlélve könnyebben érthetővé válik.

Ságvári Endre 1936-ban lépett be a Szociáldemokrata Pártba. Az MSZDP budapesti VII. kerületi ifjúsági csoportjában kezdte el mozgalmi tevékenységét. Csakhamar választott tisztséget töltött be. 1937-ben ő irányította a baloldali ifjómunkások támadó akcióját a Tompa utcai nyilas körzet ellen. Ezért 8 hónapi börtönbüntetésre ítélték.⁴ 1941. január 19-én szabadult a Budapesti Gyűjtőfogházból. A Népszava Kiadóhivatala, ahol korábban dolgozott, ismét státusba vette. A Szociáldemokrata Párt fővárosi pártértekezlete 1941. április 4-én a végrehajtó bizottság póttagjává, az SZDP Országos Ifjúsági Bizottsága (OIB) pedig április közepén titkárává választotta.

Ságvári kommunista párttagságának keltét pontosan nem sikerült megállapítani. Joghallgató korától számos kommunista fiattalal került mozgalmi kapcsolatba, nagyfokú bizonyossággal azonban csak 1941 elejére tehetjük a KMP-be való befogadásának dátumát. A párt őt bízta meg az illegális kommunista ifjúsági mozgalom újjászervezésével. Az idő tájt került sor a Jugoszlávia elleni intervencióra, aminek hatására a KMP központi bizottsága indokoltnak és sürgetőnek tartotta a hitleristákkal szembenálló erők egy táborba tömörítését, a népfront kiszélesítését nemzeti függetlenségi fronttá, és az addigi „Békét! Földet! Szabadságot!” jelszó módosítását „Független, szabad Magyarországot!”

² *Magyar Fórum*, 2006. október 12. Horthy, a kormányzó. Szerkesztőségi cikk. „...Hiller, aki karrierjét azzal alapozta meg, hogy felavatta a terrorista és rendőrgyilkos, zsidó Ságvári emléktábláját ott, ahol elfogták, mint szovjet ügynököt, mint kommunista bűnözőt, természetesen ellenségnek tekinti mindazokat, akik az elmúlt korszakokról tárgyilagosan, és a nemzet életben maradásának szempontjait figyelembe véve kívánnak szólni.”

³ „... a hazafias erők ellenállásában jelentős szerepet játszottak a baloldali és kommunista fiatalok. Fegyveres szervezkedésük egyik vezetője *Ságvári Endre* volt, aki az illegális találkozójukon rajtaütő nyomozókkal vívott tűzharcban halt hősi halált 1944. július 27-én.” SALAMON Konrád: *Történelem IV. a középiskolák számára*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999. 160.

⁴ Az esemény leírását lásd SVÉD László: *A Tompa utcai csata. Párttörténeti Közlemények*, 1982/3. 91–111.

jelszóra. Ráadásul – tekintettel a háborús helyzetre – a párt deklarálta azt is: a polgári pártokkal, sőt: a kormányzó párttal való reménybeli „együtműködés egész tartama alatt a KMP tevékenysége a magyar alkotmány korlátait nem lépi túl, és nem irányul a meglevő állami és társadalmi rend erőszakos megváltoztatására”.⁵

Az SZDP OIB „átállása” a függetlenségi politikára döntően Ságvári munkájának eredménye. Először 1941. április elején vetette fel az új gondolatot a szociáldemokrata pártifjúsági csoportok vezetőinek körében. Húsvét vasárnapján zajlott le az aktívaértekezlet a zugligeti „Tündérsziklánál”. Itt Ságvári konspirációs okokból még saját nézeteként körvonalazta a KMP nemzeti függetlenségi mozgalmának koncepcióját, amelyet akkor az OIB-tagok nagy többsége elvetett.⁶ Ságvári Endre 1941 tavaszán jelentette is KMP-összekötőjének, hogy a pártifjúsági titkárok értekezletén többen nem értettek egyet a függetlenségi mozgalomról elhangzott beszédével, „hanem ellenzékieskedő magatartást tanúsítottak”. Külön is felemlítette a III. és a VIII. kerületet, mint olyan mozgalmi egységeket, ahol az oppozíciónak sikerült teret nyernie.⁷

Ilyen körülmények között az OIB Ságvári által irányított kulturális tevékenysége különleges jelentőségre tett szert. A munkáskultúracsoportok mindaddig többé-kevésbé konspiratív szervezkedésre rendezkedtek be, s az osztályharcos forradalmiságot egyoldalúan tápláló, a nem munkás eredetű népi-nemzeti hagyaték elől szűkkeblűen elzárkózó gyakorlatot folytattak. A „nagypolitika” változtatásigénye viszont megkövetelte, hogy a mozgalom kulturális ténykedése is új irányt vegyen. Emiatt került sor a hagyományos munkásművelődés elemeinek megőrzése mellett a népdal, a népi zene, a népművészet propagálására, az egyetemes magyar múlt tradícióinak ápolására.⁸

A kulturális élet mellett a mozgalmi oktatás képezte az „átnevelés” másik bázisát: a többé-kevésbé legitím tömegoktatási tevékenység, illetve emellett a mind nagyobb szerepet játszó kommunista-radikális szociál-

⁵ Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (a továbbiakban: PIL) B 3693/1942. Sokszorosított körlevél. Közli: *Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből. 1938–1945.* Összeállította: PINTÉR István–SVÉD László. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1964. 292.

⁶ ERDŐS László: *Böllérbicskák éjszakája.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1984. 412–413.; PIL 867. f. 2-g-17.; 867. f. 2-o-3.

⁷ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) 610. f. 1942. H-247. ő. e. 99. I.

⁸ PIL 658. f. 5/225. ő. e. 1–3. I. A munkásmozgalomban részt vevő jeles zeneszerzők a népdalok megtanulására és éneklésére ösztönözték a fiatal munkásokat. Így például Molnár Antal, utóbb Kossuth-díjas zeneszerző vagy Székely Endre, később kétszeres Erkel-díjas zeneszerző, aki előadásokat tartott a magyar népdalról, a népköltészetéről, Bartók és Kodály munkásságáról, s mindezek mellett kórusokat vezetett.

demokrata szellemiségű féllegális szemináriumok rendszere. A szemináriumok a budapesti kerületi, főváros környéki és vidéki csoportokra épültek, de alakult néhány központi szeminárium is. Ságvári Endre több, Orbán László és Levin Tibor pedig egy-egy központi szemináriumot vezetett.

Az OIB egykori központi szemináriumai közül csupán az 1941 októbertől–1942 áprilisa között működött Ságvári-szemináriumról maradtak fenn hitelt érdemlő források. Ezek szerint hivatalosan elismert, bejelentett szemináriumról volt szó, amelyet azonban csak fenntartással lehetett legálisnak minősíteni. Ságvári ugyanis a geopolitikai kérdések mellett főként a 19–20. századi forradalmakról (a magyar 1848–49-es forradalomról és szabadságharcról, az 1905-ös és 1917-es oroszországi forradalomról) tartott előadásokat, illetve az évszázados németellenes függetlenségi küzdelmeket felelevenítve, a hitleristákkal való szövetkezés súlyos következményeit esetelve hirdette a fasiszta hatalmaktól történő elszakadás, a különbélke megkötésének szükségességét. A hallgatók az összefüggéseken háborúellenes röpiratok megfogalmazását, antifasiszta röpgyűlési agitációt, időszerű események összefoglalását célzó kis előadások kidolgozását gyakorolták. Ságvári arra buzdította a hallgatókat, hogy létesítsenek úgynevezett házi panaszbizottságokat, amelyek a lakók elítélési sérelmeit összegző jegyzőkönyveket az illetékes kerületi elöljárósághoz juttatják és követelik az élelmiszer-fejadagok felemelését.

Mindezek alapján érthető a rendőrség és a csendőrség megkülönböztetett figyelme Ságvári Endre politikai tevékenysége iránt. A rendelkezésünkre álló források egyértelműen arra utalnak, hogy a háborús időszakban az ellene folytatott első nyomozást 1942 tavaszán szemináriumvezetői ügyködése váltotta ki.

Ságvárinak a jelzett időszakban mintegy ötven hallgatója volt (majdnem felerészben nők), és közöttük néhány vidéki fiatal is volt. Ők többnyire Békés megyéből jöttek, ahol a szociáldemokrata pártnak hagyományosan ütőképes ifjúsági csoportjai működtek. Így például Endrődről érkezett Uhrin István, a félárva parasztfiú, aki négy és fél holdnyi szántóföldön gazdálkodott a gyomai határban. Kora ifjúságától rokonszenvezett a forradalmi eszmékkel (az 1930-as évek elején a helyi földmunkásszervezettel, majd a kommunista pártsejttel került összeköttetésbe), több népi íróval is kapcsolatban állt, és írásai jelentek meg napilapokban. Uhrin visszatérve Endrődre, erőteljesen propagálta a függetlenségi gondolatot a helyi parasztság körében és kísérletet tett a helyi szociáldemokrata ifjúsági csoport megszervezésére. Ebbéli erőfeszítései azonban nem sokáig maradtak titokban a hatóságok előtt – különösen azért sem, mert az 1935-ös endrődi sortűz után a csendőrség kiemelten figyelte a

helyi agrárproletariátus szervezkedését, s Uhrin ezzel összefüggésben 1937-től kezdve megfigyelés alatt állt.⁹ A gyomai járás főszołgabírójának gyanúja alapján 1942 februárjától az év áprilisáig a debreceni VI. csendőrkörület 6. nyomozó alosztálya – a VI. honvéhdadtest kémelhárító osztályának irányításával – „bizalmas felderítést”, majd „nyílt nyomozást” folytatott Endrődön kommunista szervezkedés ügyében. Ennek kapcsán 1942 március végén mintegy 30 embert vettek őrizetbe. Köztük volt Uhrin István is. Társának, Plavecş Jánosnak sikerült időben elmenekülnie: haladéktalanul Budapestre utazott s tájékoztatta Ságvárit az endrődi lebukásokról.

Uhrin a csendőrnnyomozóknak elmondta – az elébe tárt bizonyítékok láttán dőreség is lett volna tagadnia –, hogy Budapestről hazatérve, Ságvári Endre és Levin Tibor OIB-szemináriumvezetők tanításai alapján hirdette a függetlenségi mozgalom célkitűzéseit és igyekezett előmozdítani az SZDP és a szociáldemokrata pártifjúság helyi szervezkedését. Ugyanakkor senkivel sem takarózott, senki ellen nem tett terhelő vallomást. Ságvári Endre, Levin Tibor és más gyanúsított személyek mozgalmi tevékenységét igyekezett bagatellizálni és a legalitás keretei között értelmezni.¹⁰

Az endrődi nyílt nyomozás 1942. április 13-án fejeződött be. A csendőrnnyomozó alosztály a Vezérkari Főnökségnek küldött jelentésében úgy foglalt állást, hogy Uhrin István, Ságvári Endre és társai függetlenségi mozgalom propagálásával kimerítették a „hűtlenség büntetvényének tényálladási alkatelemeit”. Ezért javasolta: „Ságvári Endre és társai budapesti lakosok ellen a nyomozó eljárás szintén folyamatba tétessék.”¹¹

⁹ SZAKÁCS Mihály: Uhrin István. In: SZABÓ Ferenc (főszerk.): *A forradalmi munkásmozgalom Békés megyei harcossai*. Békéscsaba, 1985. II. k. 695.

¹⁰ MOL K-149. 651. f. 11. ó. e. 298–204. Uhrin István 1942. április 4-én kelt „önvallomása”. Géppel írt másolat.

¹¹ Ságvári Endre működésével kapcsolatban 1942–1944 között többirányú nyomozás folyt, ellene ez idő alatt három ízben adtak ki elfogatóparancsot. A Hitler háborújában való magyar részvétellel szembehelezkedő politikai tevékenysége miatt háromszor került fel vele szemben az 1930: III. tc.-ben foglalt úgynevezett hűtlenségi büntet alapos gyanúja (1942. május és június, 1944. március eleje). Az utolsó nyomozás indokolásánál az 1921: III. tc. is szerepel. Feltehetőleg azért, mert a kommunisták közvetlenül a német megszállás előtt súlyos bírálatokkal illették Kállay Miklós miniszterelnök bel- és külpolitikáját, s leváltását szorgalmazták.

A Honvéd Vezérkar Főnökének Bírósága 1942. első félévi jelentésében az őrizetbe vettek között található Levin Tibor mint az OIB szemináriumvezetője, aki ellen az illetékes csendőrnnyomozó-aosztály Ságvári Endrevel egyetemben a nyomozati eljárás folyamatba tételét javasolta. Szintén az őrizetbevetettek kategóriájában szerepelt az illegálitásban kényszerített Ságvári Endre helyettesítésével megbízott Koós Béla. Ságváriról a szökésben lévő 87 kommunista regiszterében a következő bejegyzés látható: „Dr. Ságvári Endre: Magyarországi ifjúkommunisták vezetője”. (Hadtörténelmi Levéltár, 610. f. Honvéd Vezérkar Főnökének Bírósága, 1942-H-193. 98., 173., 186., 193.

Mint a továbbiakban látni fogjuk, a hatalom a hűtlenséggel gyanúsított három fent nevezett személyt ilyen-olyan módon eltette láb alól. Uhrin Istvánt a VKF bírósága 1 év és 6 hónapi börtönbüntetésre ítélte. Büntetésének letöltése alatt besorozták, büntetőszázaddal a keleti front-ra irányították. Uhrin 1943 januárjában – a voronyezsi harcok során – halálát lelte. Levin Tibort, Ságvári szemináriumvezető-társát, aki a szociáldemokrata párt budapesti, VIII. kerületi ifjúsági csoportjának titkára, majd „felnőtt ellenőrzője” volt, 1942 júniusában letartóztatták és a VKF bírósága elé állították (az endródi hűtlenségi szervezkedés felderítése során a debreceni 6. csendőrnnyomozó alosztály indítványára tartóztatták le). A „hűtlenségi törvény” alapján 1943. március 18-án szintén 1 év és 6 hónapi börtönbüntetésre ítélték. A nagykanizsai internálótábor, a budapesti Margit körüti börtön után a szegedi Csillagbörtönbe került. Mivel zsidónak minősült (ámbár édesanyja keresztény volt), büntetésének 1944. november 6-i letöltése előtt, június 21-én Budapestre vitték, majd onnan a dachau koncentrációs táborba deportálták, ahol 1945. március 5-én elhalálozott.¹²

Ságvári Endre helyetteseit az OIB-ben: Kállai Évát és Koós Bélát 1942 júniusában letartóztatták és a VKF bírósága elé állították. Kállai Évát 11 hónapig tartó internálás után 14 hónapig katonai börtönben tartották. Koós Bélát a VKF bírósága 2 évi fegyházbüntetésre ítélte. Az akkoriban előállított több tucat budapesti ifjúnokás vallatásánál a kérdések alfája és ómegája a Ságvári-szemináriumok körül forgott.¹³

A csendőralom idővel csaknem elzárta az OIB falvakhöz vezető útjait, de a főváros továbbra is kínált lehetőségeket az ifjúsági rétegek egymáshoz való közeledésére, akár közvetett módon, akár közvetlenül. Ilyen értelemben nagy szolgálatot tett a *Szabad Szó* szerkesztősége, nemkülönben a Bolyai-, majd a Györffy-kollégium kommunista, radikális baloldali diáksága. A kollégisták egyengették az együttműködést Ságvári tábora és a Soli Deo Gloria református diákszövetség között. Az SDG Kabay Márton-köre 1942 februárjában munkás–paraszt–diák konferenciát szervezett mintegy 150 fő részvételével. A szociáldemokrata ifjúnokásságot 15–20 aktivista képviselte. Ők Ságvári Endre tanácsai alapján vettek részt a vitában. Az SDG konferenciája, amely tulajdon-

¹² Levin Tibor életrajzi adatainak elsődleges forrása a Szegedi Kerületi Börtön és Államfogház elítélteket regisztráló törzskönyve, valamint a dachau koncentrációs tábor fogolykatalógusának háború után készült másolatából kapott kivonat.

¹³ Lásd többek között: Florek Zoltán, Kauffmann Klára, Kállai Éva, Klingenberg Veronika, Lendler Ervin és Sonnensein Sándor vallomását a VKF bíróságán. Hadtörténelmi Levéltár, VKF bírósága. 1942-H-193/140., 1942-222., 1942-H-222., 1942-H-222., 1942-H-193., 1942-H-222.

képpen a '43-as Szárszó előkészítését is szolgálta, neves írók – Kodolányi János, Sinka István, Darvas József, Nagy István, Karácsony Sándor, Veres Péter és mások – közreműködésével zajlott le.

Ságvári Endre, az Endrődön kipattant „hűtlenségi ügy” elsőrendű gyanúsítottja 1942 tavaszán illegálisba kényszerült. Üldözői nyomát vesztették.¹⁴ Pedig a konspirációs szabályok vaskemény szigorát nehezen viselte el, sőt mi több, olykor meg is szegte azokat. Néhányszor még be-betoppant munkahelyére, nehogy gyanakodjanak elhúzódo távolléte miatt. Mint a Szociáldemokrata Párt középkdere, mint az OIB titkára bizonyos védettségekben is bízott a „levente-törvény” hatályba lépéséig.¹⁵ Utolsó, mondhatnánk vakmerő nyilvános fellépésére 1942. május 29-én került sor az SZDP fővárosi végrehajtó bizottságának ülésén, ahol a leventaköteles ifjak politikai tevékenységének megtiltása kapcsán szükségessé vált intézkedésekről tárgyaltak.¹⁶

1942. március 9-én Kállay Miklós lett a kormányfő. Az új miniszterelnök nagy elánnal folytatta a harcot a munkáspártok, a szociáldemokrata szakszervezetek, ifjúsági szervezetek és a baloldallal szimpatizáló, németellenes demokratikus polgári erők ellen szerte a megnagyobbodott országban. Természetesen elsősorban a kommunistákra vadásztak. Megtöltötték velük az internálótáborokat, a fegyintézeteket, a frontra hajtott büntető munkásszázadokat, elhurcolták őket német koncentrá-

¹⁴ Mivel a politikai nyomozók Ságvárit nem találták, feleségét állították elő. A tíznapos embertelen bánásmódról így emlékezett vissza évtizedek távlatából: „A szüleim lakására – ahol mint női szabó dolgoztam – törtek be a detektívek, és miután Endrét nem találták, engem hurcoltak el a hírhedt Andrássy laktanyába. Ahogy a többi letartóztatottakat, engem is majdhogynem az agyonverésig kínoztak. Az Endrével való következő találkozóm lett volna elsősorban fontos a számukra. Ezt nem tudták meg tőlem. Napokig sikerült félrevezetnem az engem kínzó pribékeket. Megjelőltem egy rokonom telefonját, hogy ott fog Endre jelentkezni. Biztos voltam – ebben korábban megállapodtunk –, hogy oda nem telefonál. Esténként, amikor a detektívek eredménytelenül visszajöttek, külön is iszonyatosan megkínoztak. Mégis kimondhatatlan, megnyugtató érzés volt, amikor már elmúlt a találkozóm időpontja. Felszabadultam, a további bántalmazásokat is könnyebben álltam. Végül abbahagyták, várták, hogy meggyógyuljanak a sebek, lábra tudjak állni. Július 18-a délutánján kiengedtek.” (*Ságvári Endre élete és harca*. I. m. Ságvári Endre Könyvszerkesztőség, Budapest, 1979. 125.)

¹⁵ A leventaköteles ifjak politikai tevékenységét megtiltó rendelet a Bárdossy-kormány végnapjaiban született és így annak szignálása az új miniszterelnökre, Kállay Miklósról várta. Lényege: a leventaköteles ifjú semmiféle politikai tevékenységet nem fejthet ki, és politikai pártba vagy bármely más jellegű szervezetbe tagként be nem léphet, illetőleg annak tagja nem maradhat. (*Magyarországi Rendeletek Tára*. A Belügyminisztérium kiadása, Budapest, 1942. I. k. 1943. 887–888.) A „levente-törvény” 1942. május 21-én lépett hatályba. Értelmében a szociáldemokrata pártifjúsági szervezetet fel kellett oszlatni és az SZDP leventaköteles tagjait ki kellett „iktatni” a párttagok névsorából.

¹⁶ PIL 658. f. 5/231. ó. e. 1. Közli: BAKÓ Ágnes–SVÉD László (szerk.): *Az Országos Ifjúsági Bizottság. 1929–1942*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984. 281–282.

ciós táborokba. Mindezt úgymond azért, hogy a frontkatonák érezzék: a hátország mögöttük van, gondoskodik a belbiztonságról. Kállay a „mi háborúnk” szolgálatában mindenkinek a lojalitását kérte, „mert ha nem kapnám meg kinyújtott baráti jobbommal – jelentette ki –, minden eszközt igénybe fogok venni, azért, hogy ennek a kitűzött célnak szabotálói, ellenzői vagy elgáncsolói ne lehessenek. Segítőtársakat keresek e nagy cél szolgálatában, azoknak pedig, akik nem lesznek segítőtársak, pusztulniuk kell ebből az országból.”¹⁷

A miniszterelnök ugyan jól tudta, hogy veszély elsősorban szélsőjobbról fenyegeti, mégis a fő csapásokat egész regnálása alatt a baloldalra mérte. Bajcsy-Zsilinszky Endre hiába intette őt, hogy ne élezze ki a viszonyt Szovjet-Oroszországgal, mert az oroszok kamatosan fizetnek a kommunisták ellen elkövetett brutalitásokért.¹⁸

A munkáspártok viszonya a Kállay-kormánnyal eltérő volt. A szociáldemokrata párt vezetői Kállay Miklós politikáját az SZDP és az egyetemes nemzet szempontjából lényegében elfogadhatónak minősítették. Mindenekelőtt méltányolták az egyébként mélyen antimarxista miniszterelnök előrelátó bölcs döntését az SZDP és a szociáldemokrata szakszervezetek legalitásának megőrzésére a megújuló szélsőjobboldali támadások ellenére. Azonkívül értékelték diplomáciai erőfeszítéseit egy különbéke megkötésére az angolokkal. Az SZDP mindezek miatt kész volt a lojális együttműködésre Kállay kormányával.

A kommunisták – nem érzékelvén eléggé a hatalomban végbement változás lényegét – a Bárdossy-kormány politikájára kidolgozott taktikát úgyszólván változatlanul alkalmazták a Kállay-kormány beiktatása nyomán keletkezett új kormányzati konstellációban is. A Kállay-kormányt nemcsak a miniszterelnök regnálásának kezdetén – vagyis a „német politika” imitálásának időszakában – nevezték „a magyar hitlerista reakció politikai elképzelésének”, hanem országglásának végső stádiu-

¹⁷ Létünkért és jövőnkért küzdünk. Bemutató beszéd a Képviselőház 1942. március 19-i ülésén. Lásd *Nagy idők sodrában. Kállay Miklós m. kir. miniszterelnök beszédei és nyilatkozatai. 1942. március 12.–1943. május 29.* Stúdium Sajtóvállalat, Budapest, 1943. 25.

¹⁸ Jellemző erre Bajcsy-Zsilinszky Endre 1944 februárjában írt levele Kállaynak, amelyben négy „kommunista szervezkedő” halálos ítélete ellen tiltakozott. Véleménye szerint az ilyen ítéletekkel csak tovább romlik a magyar–szovjet-orosz viszony; és azt kérdezte: „...mi szüksége van erre Magyarországnak, hogy a Bárdossy becsstelen könnyelműséggel vállalt hadüzenetei és hadi vállalkozásai, százezernyi magyar fölösleges le-mészároltatása után még új okokat vagy ürügyeket is gyűjtsünk magunknak arra, hogy bombázzák szerencsétlen országunkat?” Közli: Rozsnóvi Ágnes: Bajcsy-Zsilinszky Endre levele Kállay Miklós miniszterelnök-höz. 1944. február. *Századok*, 1965/1–2. 201. – Bajcsy-Zsilinszky Endre protestálásában Szirmai Hedvigről, Pataki Lászlóról és Tonhauser Pálról esik szó. Halálos ítéletüket 1944 márciusában életfogytiglani fegy-házbüntetéssé enyhítették. Az életük megmentéséért folytatott kampányban Ságvári Endre is részt vett.

mában is,¹⁹ amikor pedig angol irányú békekezdeményezéseinek sora már szinte nyílt titok volt.

Magyarország német megszállása után, bár a kezdet kezdetén megítézték az ellenállásra kész erőket, mégis viszonylag hamar kialakult egy sokat ígérő Hitler-ellenes tömörülés: a kommunista Békepárt, a Szociáldemokrata Párt, a legitimista Kettőskereszt Szövetség és a Kisgazdapárt részvételével életre hívott Magyar Front.

Ságvári Endre a *Béke és Szabadság* című lap szerkesztőjeként a Békepárt egyik fontos embere volt. Az ellenállást hirdető és szervező orgánusának szellemében feltűnő a korral történő haladás. Tartalmában három jellemző vonás domborodott ki. Úgymint:

1. Egyetemesség hirdetése a németellenes nemzeti front megteremtésében.

2. Horthy Miklós kritikájának mellőzése.

3. A szovjet dominancia hangoztatása mellett az antifasiszta világkoalíció közös harcának méltatása.

Ságvári ebben az időben a lapszerkesztés mellett egész tevékenységével, kiterjedt propaganda- és szervezőmunkájával, az ifjúsági harci egységek, az úgynevezett akciógárdák szervezésével, a fegyverek beszerzésével a német megszállók elleni partizánharc előkészítését mozdította elő.

Ami a másik oldalt illeti: a német megszállás nyomán Jaross Andor belügyminiszter a kitűnő német kapcsolatokkal rendelkező Hain Péter rendőr detektív-főfelügyelőt nevezte ki a politikai rendőrség vezetőjének. Ő 120 rendelkezésére bocsátott detektívból válogatta ki azt a nyolcvanat, akiket múltbeli tevékenységük és kitüntetések alapján a legalkalmasabbnak talált a német–magyar operációkra. E körütekintő válogatás révén került Hain Péter közvetlen munkatársai körébe Cselényi (Zimmer) Antal, a 41 éves, 22 szolgálati évvel, 1 jelvényes kitüntetéssel és 1 főkapitányi dicsérettel büszkélkedő rendőrnyomozó, később Ságvári Endre gyilkosa. Amint a népbíróági perekből kiderül, Cselényit „előkelő” helyen tartották számon a legkegyetlenebb nyomozók sorában.²⁰

A német megszállók részéről a politikai és rendőri funkciók ellenőrzését, a németellenes erők felszámolását Himler embere, Otto Winkellmann

¹⁹ Lásd a Békepárt 1944 januárjában napvilágot látott memorandumát. *Csillag*, 1947. december.

²⁰ A halála ítélt Cser István rendőrségi detektívcsoporthőnök 1946 szeptemberében kelt perújrafelvételt kérő levelében a következőket közölte Cselényi Antal brutalitásáról: „Tudvalevő, hogy a detektívek nem szoktak a letartóztatottaknak bemutatkozni sem szóval, sem névjegy átnyújtásával és ha bántalmazások fordulnak elő, azok legtöbbször sötét félhomályban zajlanak le, ahol az arc és személyazonosság felismerése szinte lehetetlen. Ilyen körülmények között könnyen fennforog a bántalmazások esetében a jóhiszemű azonossági tévedés, amit az én esetemben még megkönnyített az is, hogy dr. *Wajand* [sic!] egyik cso-

SS tábornok irányította; „szaktanácsadói” azonnal működésbe léptek.²¹

A kollaboráns magyar kormány politikai rendszetének új irányítóit (kiket utóbb mint háborús bűnösöket szinte egytől egyig halálra ítélték és kivégeztek) példásan paríroztak német főnökeiknek. A megszállás nyomán meghatározódott az eltűnt célszemélyek elleni vadászat. Kivált a Békepárt prominens vezetői – Kádár János,²² Gács László, Ságvári Endre – után szaglásztak.

*

Visszatérve Ságvári Endre elfogásának és mártírúmának körülményeire, a feltárt dokumentumok alapján (noha nem minden fontos forrás lelhető fel) a következőképpen gondolom rekonstruálni az eseményeket.

Ságvári Endre nyomára Sugár György figyelése révén bukkantak.²³ Sugár 29 éves textiltechnikus 7 évvel korábban, az úgynevezett Tompa

portjában egy Cselényi nevezetű detektív is működött, akiről az a hír járta, hogy erőszakoskodni szokott, úgy hogy én ellene feljelentés is tettem, miként a főtárgyaláson bizonyítva lett. Könnyen megtörténhetett tehát, hogy a bántalmazottak emlékeztében a Cselényi és a Cser név akaratlanul is teljes jóhiszeműséggel felcserélődött.” Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL) Nb 841/1946-V-77426. Hain Péter és társai. 562. (Kiemelés tőlem. – S. L.)

²¹ Hain Péter és társai 1946-os népbírói tárgyalásán Koltai (Kunditz) László II. r. vádlott vallomásában egyebek közt a következő kijelentést tette: Hain Péter annak idején azt közölte velük, hogy „a németek szaktanácsadóként fognak a magyar hatóságok mellett működni, de a magyaroknak ezeket a tanácsokat el kell fogadni”. (BFL Nb 841/1946-v-77426. 227. l.)

Az SD embereinek goromba fellépését így ecsetelte Wayand Tibor rendőrdetektív-főfelügyelő népbírói tárgyalásán: „Március 21-én Sombor[-Schweinitzer] József [a budapesti rendőr-főkapitányság politikai osztályának vezetője] közölte az osztály beosztottjaival, hogy a német biztonsági szolgálat vezetőjének rendelkezése értelmében déli 1 órakor a politikai osztály valamennyi beosztottja gyülekezék a főkapitányság dísztermében [...] Déli 1 órakor Hain Péter kivételével [mindenki] a díszteremben volt, csoportonként sorakozva. Egy német SD ezredes egy fegyveres német katona kíséretében jelent meg [...] Az ezredes rövid beszédet tartott. Arról beszélt, hogy a biztonsági szolgálat nem várhat, míg a diplomácia tanácskozik a magyar kormány összeállításán [a Sztójay-kormány március 23-án alakult meg], ezért nekünk tovább kell dolgoznunk a német érdekeknek megfelelően. Aki pedig másként cselekszik, azt Németországba viszik s ott a német törvények szerint ítélik el.” (PIL 274. f. 11/23. ó. e. 69–70.)

²² Kádár János esetében tévúton járt a rendvédelem, ő ugyanis 1944 áprilisában – a Békepárt Központi Bizottságának megbízásából – Jugoszláviába indult a partizánokkal való kapcsolat megteremtésére és a moszkvai magyar emigrációval az összeköttetés helyreállítására. A határon elfogták, de hamis személyi okmányai alapján személyazonossága megállapíthatatlan volt. A VKF bírósága katonaszökevénynek minősítette és büntetésül 2 évi fegyházzal sújtotta. 1944 őszén Németországba indított transzportból megszökött. Ezután részt vett a fegyveres ellenállási mozgalom irányításában. (KÁDÁR János: Veszélyes utakon. Budapesttől – Budapestig. In: *Tanúságtévők. Visszaemlékezések a magyarországi munkásmozgalom történetéből 1941–1944.* 4/c. k. Válogatta és szerk.: PETRÁK Katalin. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985. 326–334.)

²³ Juhász Antal csendőrnymozgó törzsrőmester így vallott Ságvári Endre figyeléséről a Kristóf-perben történt tanúkihallgatásán: „Én úgy emlékszem, hogy 1942-ben az Andrásy-laktanyában folyt nyomozás során

utcai csata időszakában került Ságvári közelébe. Az illegalitásban lévő Sugár mozgását Palotás Ferenc csendőr törzsőrmester ellenőrizte. Június 26-án közölte feletteseivel, hogy Sugár – akkori lakhelyére – Nógrádverőcére váltott vonatjegyet. Mivel a csillaghegyi nyomozóparancsnokságon szolgálatot teljesítő Kristóf László csendőr törzsőrmester szintén nógrádverőcei lakos volt, aznap este őt küldték le Palotással Sugár György figyelésére. Palotás 27-én reggel a pályaudvaron megmutatta Kristófnak, kit kell követnie a budapesti Nyugati pályaudvarig. Megállapodásuk szerint Palotás gépkocsival ment a Nyugatiig, ott társult Cselényi Antal rendőrségi detektívvel, majd a Nógrádverőcéről megérkező Kristóf Lászlóval. Ezután hármásban folytatták Sugár figyelését. Az Oktogonhoz érkezvén légiriadó zavarta meg őket, és emiatt valamennyien lementek a közeli óvóhelyre, ahol Sugár is meghúzódott. A légiriadó lefújása után folytatódott a figyelés. Kristóf gyalog, a többiek gépkocsival követték Sugárt, aki különféle irányba villamosozott. Kristóf egy percre sem tágított mellőle. Viszont a gépkocsiban lévő detektíveket cserbenhagyta a szerencse, eltévedtek, visszavonultak a körletükbe. Most már minden Kristófon múltott. Az ő kitartása nemcsak Ságvári, de sok más ember sorsát is megpecsételte. Palotás Ferenc csendőrnyomozó bajtársa okkal mondta a népbírósági tárgyaláson: „Ha Kristóf nincs, akkor nincs Ságvári-ügy.”²⁴ Kristóf követte Sugárt, aki – betérve a Múzeum kertbe – Ságvári Endrével és Szabados Lajossal találkozott.²⁵

merült föl először Ságvári Endre neve. Figyelése folyt. Azonban amikor már elegendő adatot gyűjtöttünk lefogására, addigra eltűnt, nem találtuk. Ebben az időben, különösen 1944-ben az volt a gyakorlat, hogy minden komolyabb kommunista vezető elfogása állandó feladat volt és Ságvári Endre pedig az OIB titkára volt. Azonban ebben az időben 1944 nyarán semmiféle adattal nem rendelkezünk Ságvári Endre tartózkodási helyét, kapcsolatait illetően. Lényegében Ságvári Endréhez Sugár György lefigyelése útján jutottunk el.” (Hadtörténelmi Levéltár, Budapesti Katonai Bíróság. 065/1959. Kristóf László és társai. Vizsgálati iratok. III. d. 189–190.)

²⁴ Uo.

²⁵ Galambos Sándor, aki Ságvári Endre bajtársa volt, így emlékezett: „A németek bevonulása után, március vége felé Eredics Ferenc összehozott egy Vajda nevű munkással [Szabados Lajosról van szó], akit már évek óta ismert és megbízható embernek tartott. Szerszámkészítő volt és az egyik nagy fontosságú hadiüzemben, a MOM-ban dolgozott. Miután jeleztem a felső kapcsolatnak [azaz Ságvári Endrének], és engedélyt kaptam a bevonására, négy hónapon át szépen együttműködtünk [. . .] Júliusban tudomására jutott Vajdának, hogy egy hűvösvölgyi villában nagy mennyiségű fegyvert és lőszeret tárolnak a németek és csak néhány Wehrmacht-katona őrzi az eléggé elhagyott helyen álló épületet. Jelentettem a dolgot Ságvárinak. Ő örömmel hallotta és kért, hogy kapcsoljam össze Vajdával, mert személyesen akarja megnézni a villát és utána kidolgozunk egy tervet a fegyverek megszerzésére. A Mária-Terézia templom mögötti kis utcában jött létre Vajdával a találkozó. Én a tér másik oldaláról figyeltem őket. Minden előírásosan zajlott le és másnap kiutaztak a helyszínre, a fegyverraktár megtekintésére.” (GALAMBOS FUTÓ Sándor: *Három nehéz esztendő*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1973. 93–94.)

Szabados rövidesen eltávozott, Ságvári és Sugár pedig gyalogsétát tett a budai Döbrentei térig. Ott elváltak egymástól. Minthogy Sugár lakása már tudott volt, Kristóf az általa ismeretlen Ságvárit követte, aki a Batthyány utca 50. számú házba ment be. Ekkor Kristóf alarmírozta leszakadt társait, akik kisvártatva megérkeztek a megadott helyszínre. Ságvári 2–3 óra felé ismét felbukkant és villamossal a kőbányai Liget térre tartott. Ott megint találkozott Szabados Lajossal. Néhány percnyi beszélgetés, némi utazás után felszálltak a Hűvösvölgy irányába tartó villamosra. (Történelmi groteszk: az üldöző Kristóf a Széll Kálmán téren csak úgy tudott felugrani a mozgó villamosra, hogy Szabados segítette fel a karjánál fogva.) Az üldözöttek Budagyöngyénél leszálltak a villamosról és gyalog folytatták útjukat a Lotz Károly utcába. A detektívek természetesen gépkocsival követték kiszemelt áldozataikat. A Lotz Károly utca 24. számú házba a partizánharc előkészítéséhez szükséges fegyverek beszerzése végett mentek, mert ott a németek fegyvereket raktároztak. Őrsége igen gyengének tűnt. A ház felügyelője, bizonyos Kacsó István náciellenes beállítottságú volt. Ságvári és társa Kacsó segítségével szerette volna kipuhatolni a fegyverek megszerzésének kevésbé kockázatos módját. A terv azonban füstbe ment, mert a házfelügyelő éppen vidéken tartózkodott. A fiaskó után Ságvári és Szabados kerülő úton a Budakeszi útra ment és betért a Nagy Béla-féle cukrászdába. Ott akkor igen kevés vendég tartózkodott. A teraszon, hátul, az utolsó előtti asztalnál foglaltak helyet. Szabados háttal a kijáratnak, Ságvári szemben. Feketét és fagylaltot rendeltek. Beszélgetésük a Békepárt időserű feladatairól sok-sok percig békésen folyt.

Mivel a figyelő, felderítő járőrök előállítási joggal nem rendelkeztek, a detektívek egyelőre csak szemmel tartották leendő áldozataikat. Cselényi Antal, a járőr vezetője azonban kis idő múltán felismerte a karakteres arcú Ságvári Endrét, míg Szabadosban Kádár Jánost vélte felfedezni. Ekkor és emiatt telefonon kért és kapott parancsot felettesétől, Juhász Istvántól mindkettő elfogására. Ha „Kádár” nem kerül képbe, Ságvárit valószínűleg útjára engedik azzal a logikus következtetéssel, miszerint további megfigyelésével horogra kerülhetnek a Békepárt más vezetői is.²⁶

²⁶ Alátámasztja ezt a feltevést Szabados Lajosnak idevonatkozóan elhangzott vallomása a Kristóf-perben: „Benyomásom az volt a [csillaghegyi] kihallgatás folyamán – jegyezte meg Szabados –, hogy ők úgy látták, hogy Ságvári Endre elvtárs Kádár Jánossal találkozott. Ezt feltételezem abból, hogy miután Csillaghegyen Juhász István az adataimat ellenőrizte az üzemen keresztül, ahol dolgoztam, dühkitöréseiben jelentette ki, hogy hülyeséget csináltak a kintlévő nyomozók a letartóztatásunkkal, mert a kapott jelentésekből az tűnt ki, hogy én Kádár János személyével egyezem.” (Hadtörténelmi Levéltár, Budapesti Katonai Bíróság, Kristóf László és társai. Vizsgálati iratok. B 020/1959. III. d. 184.)

A nyomozók nyilván szokványos elfogási procedúrára számítottak, nem pedig arra, hogy az akció a magyar királyi rendőrség és csendőrség egyik legemlékezetesebb balfogása lesz. A Cselényi-gárdát önteltséggel párosuló szakmai dilettantizmus jellemezte, hibái újabb és újabb pillanattal előnyhöz juttatták Ságvárit, aki az ellenfelek minden kontárkodását kihasználta. Így esett meg, hogy a többszörös testi túlerővel és tüzerővel rendelkező nyomozók alulmaradtak a Ságvárival folytatott birkózásban, tűzharcban. Csak miután pisztolyát hátrahagyva, fegyvertelelenül menekült, akkor voltak képesek üldözői súlyosan megsebesíteni, majd kivégezni.

A források összevetése, elemzése alapján ekként lehet hozzávetőleges pontossággal vázolni a tragikus esemény mozzanatait: az akció 18 óra 45 perc körül kezdődött. Előtte eldöntötték, hogy kik intézkednek Ságvári, és kik Szabados előállításában. Cselényinek és Pétervári gépkocsivezetőnek jutott Ságvári, Kristófnak és Palotásnak Szabados. Azt feltételezték, hogy Szabados erősebb fizikumú, mint társa, a szemüveges, csenevésznek nézett Ságvári. Ez volt az első melléfogásuk. Ságvári ugyanis izmos, jól kondicionált sportember volt, aki már joghallgató korában a budapesti tudományegyetem kardvívó csapatának tagjaként bajnoki címet szerzett a magyar főiskolai csapatbajnokságon.

A detektívek pisztollyal rendelkeztek, a gépkocsivezető szálfegyvere az autóban maradt, mivel fegyveres ellenállásra ő sem számított. A hiányzó kötöző szíjakat nadrágszíjjal kívánták pótolni, ami, mint látni fogjuk, nem ment játszani könnyedséggel. A detektívek csőre töltött pisztollyal hatoltak be a cukrászdába és kézfeltartásra szólították fel a célszemélyeket. Miközben Kristóf kötözni kezdte a meghökkentnek látszó Szabados kezét, Cselényi az asztalon átnyúlva felibe-harmadába megmotozta Ságvárit, aztán mint aki jól végezte dolgát, zsebre tette a pisztolyt. Néhány szót váltottak egymással. Ságvári gyaníthatóan bemutatkozott: „Sárga Lajos orvos” néven és igazolása végett a Cselényi által elnézett kopott orvosi táskájába nyúlt. Ekkor hangzottak el Cselényi vészjósoló szavai: „Kár a gőzért, Endre!” Erre Ságvári kirántotta a táskából csőre töltött pisztolyát és menekülésre szánta el magát. Ámde Cselényi eléje ugrott és dulakodni kezdtek. Kristóf és Pétervári azonnal Cselényi segítségére sietett. Ságvári ekkor érezhette úgy, hogy a lőfegyver használata elkerülhetetlen. Első lövése Kristóf combját érte, aki éppen Cselényi nadrágszíjának levételével foglalatostkodott. Második lövése Cselényi jobb felkarját, a harmadik a természetes Pétervári gépkocsivezető hasát érte. A tűzharcba Palotás is bekapcsolódott. Mégpedig úgy, hogy a megszíjazott kezű Szabados, mintegy pajzsként maga elé húzva, annak válla fölött lövöldözött, de

csak Kristóf bal karját találta el. A tűzharc percek alatt csatatérre változott a cukrászdát. Szabados Lajos tanúvallomása szerint: „a cukrászda területén lévő nyomozók mind használták a fegyverüket. A lövöldözés olyan nagy volt, hogy a cukrászdában a vendégek a földre feküdtek le.”²⁷

Ságvári egy alkalmas pillanatban kivonta magát a dulakodásból és pisztolyát eldobva a kapu felé vette az irányt. Mint jogász nyilván betéve tudta a büntetőjogot. Ennek folytán vélhetőleg azért dobta el látványosan a pisztolyát, mert feltételezte, hogy üldözői ismerik szolgálati szabályzatuk fegyverhasználati passzusát és őt mint fegyvertelen menekült – jól felfogott érdekükben – nem ölik meg. Emiatt zakójából is kibújt, és a kapuhoz küzdötte magát. Amikor azonban a Szabadost őrző Palotás nyomozóhoz ért, az pisztolyával hatalmas tarkóütést mért rá. Kitámolyogva az utcára, újabb megpróbáltatásban volt része. Ugyanis a detektívek „Fogják meg, tolvaj!” kiáltására egy éppen arra tartó katonára megpróbálta elgáncsolni. Nagy nehezen kicsúszott a katonára szorításából és kísérletet tett a továbbjutásra. Csakhogy ereje fogytán megmegrögyött, s mintegy 10 méterre a cukrászda kapujától elvágódott. A primér források szerint Palotás utána lőtt, de nem talált. Viszont Cselényi Antal rendőrdetektív egészen közel ment hozzá és a csőre töltött Walter-pisztolyát rászegezte. A már magatehetetlen Ságvári érezte a végveszélyt, s bal karjával ösztönösen a fejét próbálta védeni. Ekkor Cselényi a hóna alatt tüdőlövessel végezte ki.²⁸

Cselényi utóbb határtalan cinizmussal a következő szöveget íratta be Ságvári Endre úgynevezett „állró” lapjába: „1944. július 27-én VII. Szép Ilonai villamos-kocsiszín mellett lévő Nagy Béla-féle cukrászdában Cselényi Antal detektív önvédelemből agyonlőtte.”²⁹

A tűzharc sebesültjeit a Szent János Kórházba szállították, Ságvári tetemét a bonctani intézetbe vitték. Vizsgálatának eredménye szerint: „A kór neme: halál; Rövid vázlata: elvérzés, tüdőlövés; Halál oka: (:gyilk.:) – azaz gyilkosság; „A halál neme: folyó hó 27-én d. u. 7 óra 30 perckor Budakeszi út 5. sz. alatt rendőri fegyverhasználat folytán agyonlőtték, mellővött.”³⁰ Az összekötözött kezű Szabados Lajost a

²⁷ Hadtörténelmi Levéltár B 020/1959. III. d. Vizsgálati iratok. 184.

²⁸ Kristóf László így vallott a Népbíróságon Ságvári kivégzéséről: A kórházban „kb. 3 nap múlva Cselényi Antalt hívták a telefonhoz. Mikor visszajött, közölte velem, hogy a bonctani intézetből telefonált egy orvos, aki érdeklődött, hogy milyen fegyverrel lőtték le Ságvárit, mivel csodálkozott az átütő erején. Ekkor közölte velem Cselényi, hogy egyetlen lövés van Ságvári Endrében és az elöl a nyaka alatt a mellcsonton ment be, és a combján jött ki.” (Hadtörténelmi Levéltár, Katonai Főügyészség B VII. 020/1959. 18.)

²⁹ Cselényi saját portréját ragasztotta az eredetileg Ságvári arcmásának szánt helyre.

³⁰ Semmelweis Egyetem Igazságügyi Orvostani Intézet Archívuma, 1944. évi főkönyv.

csendőrnyomozók csillaghegyi központjában állították elő és nyomban „kezelésbe” vették. Fenyegetéssel, kínzással besúgásra kényszerítették. Pétervári János gépkocsivezető július 30-án belehalt súlyos sérülésébe.³¹

Palotás, miután a mentési ügyeket és Szabados előállítását elintézte, összeszedte a tűzharc színhelyén visszahagyott pisztolyokat. Így megtalálta a Ságvári által eldobott pisztolyt üres tölténnyel, Cselényi Walter rendszerű és a két csendőrnyomozó pici, úgynevezett Lilliput típusú pisztolyát. Majd átvizsgálta Ságvári hátrahagyott zakóját és kopott orvosi táskáját. (Utóbbi ma is megvan felesége tulajdonában.)³² Másnap, egy illetékes társaságában ismét megjelent a cukrászdában. Ekkor a tulajdonos megkérdezte tőle, hogy kik voltak a tegnapi vendégek. Palotás lakonikus válasza: „szovjet kékem”.³³ Palotás Ferenc három társával még a gyilkosság napján házkutatást tartott Ságvári Endre feleségének lakásán. Az özvegyet előállították, de férje haláláról nem ejtettek szót. Több hónapig őrizetben tartották. Palotás kifundálta, miként lehet áldozatuk özvegyét praktikusán megalázni. Arra kényszerítette Ságvárinét, hogy minden reggel 7 órakor jelentkezzen nála, kefélje le a kalapját és hozza rendbe a ruháját.³⁴

A tűzharc Szent János Kórházban fekvő sebesültjeit még aznap este meglátogatta Baky László államtitkár, Wayand Tibor detektív-főfelügye-

³¹ Zétényi Zolt *A Kristóf-ügy* című tanulmányában (*Valóság*, 2006/12. 92–114.) azt állítja, hogy „a Ságvári által meggyilkolt Pétervári János rendőrőrmester [...] többgyermekes családapa” volt, továbbá: Ságvári lövései vezettek „két ember törvénytelen elítéléséhez és kivégzéséhez”. Ezzel szemben (1) Pétervári János nem többgyermekes családapa, hanem nőtlen volt. (Lásd a m. kir. Rendőrség budapesti főkapitányának 1944. augusztus 16-i jelentését a belügyminiszterhez Pétervári János halála ügyében. Hadtörténelmi Levéltár, 651. f. 3/1944-6-151 564. 11. d.) (2) A népbíróági tárgyaláson kiderült: Pétervári halálát nem közvetlenül a haslövés okozta. Kristóf azt vallotta: az akció előtt a gépkocsivezető besorozott, és az orvosok megítélése szerint Pétervári halálát az idézte elő, hogy „a sör szétfolyt a belekben”. (Uo. Bud. Kat. Bíróság 065/1959. 209.) A körboncnoki vizsgálat szerint Pétervári halála „baleset” volt – tudniillik a haslövés miatt keletkezett szövődmény végzett vele. (Lásd Semmelweis Egyetem Igazságügyi Orvostani Intézet Archivuma, 1944. évi főkönyv.) (3) Zétényi de jure egy nevezőre hozza Palotást Kristóffal, holott ez a minősítés jogi nonszensz. Mert egyrészt a primér források arra utalnak: Palotás esetében fennáll a Ságvári Endre meggyilkolásában való bűnrészesség alapos gyanúja, másrészt Kristóffal ellentétben Palotás ügyében nem történt meg a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálata a nyomozó cselekvőségéről és az őt sújtó egykori büntetéséről.

³² A cukrászda felszolgálója későbbi tanúkihallgatásán vallotta: „Ságvári kibújt kabátjából és szaladt kifelé a cukrászdából. Palotás azonban utána szaladt és hátulról lelőtte Ságvári elvtársat. Ezután Palotás Ferenc visszajött, átkutatta Ságvári Endre kabátját, felvette aktatáskáját.” (Hadtörténelmi Levéltár B. 020/1959. Vizsgálati dosszié. III. k. 21–23.) Egy másik szemtanú, bizonyos Bagdi Péter, az 1958. február 25-i tanúkihallgatásán szintén arra emlékezett, hogy Ságvári zakó nélkül, „kék ingben, vászonnadrágban” futott a Budakeszi út 1. sz. irányába. (Uo. III. d. 186.)

³³ Lásd a cukrászdai felszolgálónő fentebb idézett tanúkihallgatását.

³⁴ Lásd Ságvári Magda tanúkihallgatását a Kristóf-perben. Hadtörténelmi Levéltár Bud. Kat. Bíróság 065/1959. 772. d. 282.

lő, Juhász István, a Cselényi-járőr parancsnoka és Varga rendőrkapitány. Ekkor előzetes kritikai elemzés történt. Főleg Cselényit kárhoztatták a felületes személyi motozás miatt.

Július 28-án – tehát az előírt vizsgálatok megkezdése előtt – elküldték a kormányzónak az elmúlt napi akció hevenyészetten megszővegezett esetleírását és Horthy hozzájárulását kérték a nyomozók soronkívíli kitüntetéséhez. A dolog sürgősségét részint a gépkocsivezető instabil állapótával indokolták, részint pedig azzal a könnyen belátható igénnyel, miszerint a két karhatalmi testület tagjainak szükségük van „e buzdító hatásra”. A kormányzó közölte a belügyminiszterrel, hogy egyetért a budapesti rendőrőfkapitány idevágó előterjesztésével, egyben kérte Jarostt: eszközölje ki a minisztertanács hozzájárulását Cselényi kitüntetéséhez. Pétervári, Palotás és Kristóf megkapta a kitüntetést, Cselényi viszont nem. Ugyanis sem Sztójay Döme, sem a miniszterelnöki székben őt váltó Lakatos Géza nem tűzette a Minisztertanács egyetlen ülésének napirendjére sem a Ságvári Endre életét kioltó Cselényi Antal kitüntetésének ügyét. S az is tény, hogy a rendőri kitüntetésekről rendszeresen hírt adó *Belügyi Közönyben* Cselényi nevével nem találkozunk. Talán az időközben lefolytatott ügyési vizsgálat megállapította a szabálytalan fegyverhasználatot, a gyilkosságot. Tudnunk kell, hogy a m. királyi rendőrség és csendőrség illetékes szervei mindenkor roppant szigorúan ítélték meg és büntették a szabálytalan fegyverhasználatot.³⁵

Az *Utasítás karhatalmi szolgálatra* szerint (115 645/eln. 20-942. H. M. rendelet) „2. Külön nyomatékkal figyelmeztetem a Csendőrség min-

³⁵ A m. kir. Rendőrség fegyverhasználati jogáról szóló 1932. XXXIII. tc. miniszteri magyarázata ekként szól a rendőr jogtalan fegyverhasználatáról: „A fegyverhasználat abban az esetben, ha jogtalan, természetesen az általános szabályok alá esik. A jogtalan fegyverhasználat, hacsak nem a Btk. 82. §-a alá eső tévedésen alapul, a szándékhoz és az eredményhez képest rendszerint mint testi sértés vagy emberölés büntetendő...” (*Magyar Törvénytár, 1932. évi törvénycikkek*. Franklin Társulat, 1933. 106.)

A m. kir. Belügyminiszter 1932. évi 185 100 számú rendelete a m. kir. Rendőrség fegyverhasználatának részletes szabályozásáról a következőket tartalmazza: „III. A fegyverhasználat módja és mértéke.

14. §. Ha a súlyos büntett elkövetésével gyanúsított, vagy e miatt elítélt egyén, akit akár a szolgálati szabályok rendelkezéséhez képest, akár kifejezett parancsra el kell fogni (5. §), elrejtőzik, védett helyzetbe húzódik, vagy megfutamodik és másképpen kézre keríteni nem lehet: az ilyen egyént fel kell szólítani, hogy adja meg magát, illetőleg rá kell kiáltani, hogy azonnal álljon meg, mert különben fegyverhasználat következik. Ha nagyon gyorsan kell cselekedni, a rákiáltást a levegőbe irányított lövés is pótolhatja [...] IV. A fegyverhasználat eszközei. A fegyverhasználat alkalmával a kardot vágásra, szükség esetén szúrásra, a rendőrbotot ütésre, a pisztolyt lövésre kell használni. Amennyire a helyzet megengedi, arra kell törekedni, hogy a rendőr a vágást a támadónak vagy ellenszegülőnek lehetőleg kezére vagy karjára, a menekülőnek pedig lábára irányozza. Rendőrbot használatakor is lehetőleg kerülni kell azt, hogy az ütés valakinek a fejét, deréktáját, gyomrát vagy hasát érje.” (*Magyarországi Rendeletek Tára, 1932. M. Kir. Belügyminisztérium, Budapest, 1932. 813., 815.*)

den tagját, hogy a törvényeket és utasításokat sértő, durva és alantas emberi ösztönöket a legszokatlanabb viszonyok között is le kell küzdeni. A csendőrségi szolgálat lényegében azonos, akár a legegyszerűbb kihágás elintézéséről, akár a legsúlyosabb karhatalmi feladatról van szó. A szolgálat célja minden esetben a közbiztonság fenntartása, csupán az eszközök különböznek a feladatok súlya szerint, az eszközöket pedig az utasítások minden eshetőségre pontosan előírják. Az előírások betartása kizárja, hogy egyéni indulatok és durva emberi ösztönök akár a legsúlyosabb karhatalmi szolgálatban is érvényre jussanak [...]

8. d.) Fegyverhasználatoknál a cél nem az ellenfél megsemmisítése, hanem az ellenállás megtörése, ezt is törekedni kell minél kisebb véráldozattal elérni [...]"³⁶

A vizsgálatok primér iratai – amint már említettük – nem maradtak fenn. Mindazonáltal néhány másodlagos forrás hitelt érdemlő részletekkel ad ismereteket a Ságvári elleni akció utóregzéseiről. E vonatkozásban kivált Juhász Antal volt csendőrnnyomozó törzsőrmester népbírói ki hallgatásának idevágó részletét érdemes figyelembe venni: „A fegyverhasználat kivizsgálását az I. csendőrkerület ügyésze és Cselényi Antalra vonatkozóan a politikai rendőrség részéről megbízott civil ügyész végezte. Határozottan tudom, hogy a vizsgálat során fel sem merült, hogy a csendőrnnyomozóknál – Palotás és Kristóf – ne lett volna velük a szolgálati pisztolyuk, valamint az sem, hogy a fegyverüket ne használták volna az ellenálló Ságvári leküzdésére. Ha ilyen körülmény felmerült volna, akkor sem Palotás, sem Kristóf nem kapott volna kitüntetést, sőt súlyos büntetést kaptak volna, mivel a tűzharc során megsebesült Pétervári rendőr őrmester 2–3 nap múlva a kórházban meghalt. Megállapítás nyert az is, hogy Cselényinek Walter-rendszerű pisztolya volt, valamint az is, hogy a 6,35-ös kaliberű pisztolyok nem hatásosak tűzharc esetén. Ezen megállapítások következtében be is vonták tőlük a 6,35-ös pisztolyokat és helyettük 9 mm-es kaliberű honvédségi pisztolyokkal lettünk ellátva, sőt a csillaghegyi épületünk biztonságos őrzésére 4 db géppisztolyt is adtak. Ugyancsak a kivizsgálás adataiból tudom, hogy Ságvári Endrét több lövés érte és azok közül kettő halálos találat volt.”³⁷

A Cselényi-gárda két csendőrnnyomozója: Kristóf László és Palotás Ferenc 1959-ben koncepció per áldozatává vált. Hiteles forrásokból tudjuk, hogy nevezettek elvetemült gonosz emberek voltak, akik szolgálá-

³⁶ Dr. REKTOR Béla: *A Magyar Királyi Csendőrség oknyomozó története*. Cleveland, 1980. 475–476., 478.

³⁷ Hadtörténelmi Levéltár Budapesti Katonai Bíróság 065/1959. Kristóf László és társai. Vizsgálati iratok. III. d. 212. Utóbbi tényállítását a mellékelt bonctani elemzés nem igazolja.

tukkal visszaélve, úgyszólván kedvtelve kínozták az őrizeteseket. Mégis – véleményem szerint – halálbüntetésük akkor is aránytalan megtorlásnak minősülne, ha a végzetes verdiktben valamennyi bűncselekményük elévülése előtt részesültek volna.

Ennyit dióhéjban a Ságvári-ügyről.

Végezetül köszönetet mondok a munkámhoz nyújtott szíves segítségért a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltárnak, a Magyar Országos Levéltárnak, a Hadtörténelmi Levéltárnak, a Budapest Főváros Levéltárának, a Békés Megyei Levéltárnak, a Csongrád Megyei Levéltárnak, az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium Bűnügyi Szakértői és Kutató Intézetének, a dachauai Gedenksstätte igazgatóságának, a Semmelweis Egyetem Igazságügyi Orvostani Intézetének, továbbá Döme Piroskának, Ságvári Magdának, Somogyi Zsuzsának, Rézinger Istvánnénak, Dorkó Szabolcsnak, Sáfár Gyulának és Szőcs Tibornak.

*

1. Veres Péter válasza Uhrin István endródi meghívására (1940. január 11.)³⁸

Kedves Barátom és Barátaim!

A meghívást köszönettel veszem, de sajnos nem mehetek el. Nagyon messze van ide, körülményes és drága az utazás, jó néhány napba kerülne oda-vissza. Nekem pedig most van időm írni, télidőben s én benne is vagyok egészen a munkában: egy könyvet írok. Megmondom őszintén, egyéb nem is érdekel, amíg ez készen nem lesz. Máshova sem megyek. Szórakozni nem szoktam, most pedig tudom, még a vacsorákon sem szabad beszélni. Talán lesz még alkalom, hogy benézzek Endrődre is, ha arra járok.

Ami az írásokat illeti, nagyon szívesen foglalkozok velük, csak küldje el bátran. Azt is írja meg hány éves, miből él, milyenek a családi viszonyai stb.

³⁸ MOL K-149 651. f. 11/44. ő. e. 402. Veres Péter sajátkezű írása levelezőlapon. Uhrin István a Veres Péternek címzett meghívót a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége helyi csoportja nevében írta. Veres Péter az idő tájt végezte a *Mit ér az ember, ha magyar* című könyvének utómunkálatait. A könyvet 1940 első negyedében rendezte sajtó alá, majd adta ki 15 000 példányban Püski Sándor. Szerinte ez volt a legnépszerűbb kiadványa. A könyvet főként paraszti származású diákok olvasták. Kardos László visszatekintése szerint: „Veres Péter a »mit ér az ember, ha magyar« című munkáját éppen a bolyai-kollégium számára írta meg. Igen gyakran elmondta: hisz ezt nektek írtam.”

Ismétlem, a tagoknak adja át köszönetemet és üdvözetem. Ha nem volna ilyen drága az időm, nem sajnálnám a fáradságot. De lélekben és gondolkozásban, ha a tagok velem vannak, akkor én is velük vagyok.

Baráti üdvözlettel
Veres Péter

2. Uhrin István: Jegyzetek a piactérről (1941. március 9.)³⁹

Március közepén vagyunk, de a napot alig látjuk. Ha néha néhány percre kisüt a tavasziasan gomolygó fellegek közül, az emberek tüstént kibújnak odvaikból s a szoba nehéz, dohos levegője helyett teleszívják magukat az éltető nap melegével. Most is, ahogy a piactér felé tartok, a ház falához támaszkodó embereket látok, akik süttetik hasukat a nappal. Ha a kenyérből nem jutott nekik elég, azt akarják, hogy legalább az ibolyántúli sugarak ereje had járja át tagjaikat...

A piactéren csoportba verődött emberek álldogálnak. Miről folyhat ilyenkor a szó? Politizálnak s az arcukon szétárad a belső feszültség. Közéjük keveredem s bekapcsolódom a vitába. A szervezkedés szükségességét hangoztatom, de szavaimra csak fáradt legyintés a válasz. – Úgy sem ér semmit – mondják az öregek, de az arcukon látszik, hogy azért ők is hisznek egy jobb világban. Fásultságukat sok tekintetben megértem. A 40, 50, 60 éves emberek már annyit küzdöttek, magatartásuk miatt már annyi szenvedést kiálltak, hogy nem csoda, ha kissé letörtnek látszanak. Hisznek a jobb világban, de hitük lelkük mélyén elrejtve nyugszik a sok csalódás omladékai alatt. Úgy kéne nekik a jobb világ, mint egy csoda, mint ahogy Mózes népének a földrehullott manna. Azzal vígasztalom magam, hogy ők már öregek.

A tér másik oldalán a fiatalok csoportja álldogál. Az ő szavuk sokkal élesebben cseng, s szavuk rezgésén érezni lehet, hogy minden mondatukat a hit ereje feszíti. Vitatkoznak s latolgatják a lehetőségeket. Elmondják, mi történik a nagyvilágban s a külső események letárgyalása után a saját maguk sorsa felé fordul érdeklődésük.

Órák hosszat álldogálunk így és beszélgetünk. Az este csomósan borul a falura és a villanylámpák fénye imbolygóan reszket. A félhomályban a téren körbe-körbe leányok sétálgatnak, összefogózdva. Nézzük formás idomaikat és elgondolkozunk. Nekünk még arra sincs alkalmunk, hogy

³⁹ *Népszava*, 1941. március 9. „Az ifjúság szava” rovat.

leányismerőseinkkel találkozhatunk. Ha beszélni akarunk egymással, ki kell jönni ide, az utcára, a térre és csak itt válthatunk néhány baráti szót.

Így telnek vasárnapjaink, beszélgetésekkel és barátkozással. Minden összejövetelen megerősödünk abban a hitünkben, hogy nem leszünk többé a sorsnak vak eszköze, hanem leszünk a sors jövőt formáló akarata.

3. Az endrődi csendőrőrs jelentése a gyomai járás főszolgabírójának a helyi nyílt nyomozásról és a tömeges letartóztatásról (1942. április 13.)⁴⁰

*M. kir. Debreceni VI. csendőrkerület
160. szám.*

Endrődi gyalog őrs.

Bün. 1942.

Endrőd községben kommunista szervezkedés

1942. II. 27-én kelt 43. számú felhívásra:

eln. 1942.

Főszolgabíró úrnak

Endrőd, 1942. április 13.

Gyoma

Hivatkozott ügyben az őrs járőrei – a m. kir. Debreceni 6. csendőrnyomozó alosztály-parancsnokság irányításával – előbb a bizalmas felderítést, majd pedig a nyílt nyomozást megejtették. Eredménye: 29 személyt az őrs állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására irányuló izgatás és rémhírterjesztés vétsége miatt a szegedi kir. ügyészséghez feljelentett. Gyanúsítottak nevei a csatolt feljelentés másolati példányából kitűnnek. Ezenkívül 6 személy, név szerint: Uhrin István gyomai (VII. ker. 281.), Kurilla Bálint (Kossuth Lajos utca 31.), Kurilla István (Baross utca 23.), Gellai József (Szent László utca 85.), Uhrin György (Toronyi utca 5.) és Hornok Imre (Batthyány utca 3. házszám alatti) endrődi lakosok az 1930. évi III. tc. 59. §-ába ütköző hűtlenség büntette miatt a m. kir. Honvéd Vezérkar Főnöke Kikülönített Ügyész-helyettesének Budapestre lett átadva.

A csatolt feljelentés „Gyanúsítottak” 5. folyószáma alatt tárgyalt Szabó Péter⁴¹ endrődi lakos nem követett el ugyan olyan cselekményt, mely el-

⁴⁰ Békés Megyei Levéltár, Gyomai Járásbíróház f. IV. 413. 2969/1943 MMI. Géppel írt másolat. Az irat a fentiekén kívül tájékoztat továbbá 3 személy rádió-vevőkészülékének elkobzásáról.

⁴¹ Szabó Péter (1893–1957) a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége endrődi csoportjának egyik megalapítója, vezetője. 1942-ben Kistarcsára internálták. A felszabadulás után a Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége (FÉKOSZ) helyi vezetője. Később az endrődi termelőszövetkezet párttitkára.

fogását és előzetes letartóztatását indokoltta tenné, azonban tekintettel arra, hogy nevezett szabadlábbon hagyása állambiztonsági okokból aggályos, kérem nevezett ellen az internálási eljárást folyamatba tenni. A felhívás értelmében Szabót őrizetbe vettem és a további eljárás végett a tek. Címhez bekísértettem.

A felsorolt gyanúsítottak közül Kurilla Bálint, Uhrin György, Kurilla István, Szabó Péter és Fülöp István rádió vevőkészülékkel rendelkezik. Rádiójuk bűnjelként őrizetbe vétetett és az illetékes bíróságnak lesz átadva.

Kerékgyártó dtv.

4. A debreceni VI. Honvéd Hadtestparancsnokság Békéscsabai K. kirendeltségének jelentése (1942. április 13.)⁴²

*M. kir. debreceni VI. honvéd
hadtestparancsnokság
13. szám
1942*

*Békéscsabai K. kirendeltség.
BIZALMAS!*

Endrődön kommunista szervezkedés.

M. kir. Honvéd Vezérkar Főnöke Kikülönített Ügyészhelyettesének
Budapest

Békéscsaba, 1942. április 13.

A debreceni 6. csendőr nyomozó alosztály bizalmasan arról értesült, hogy Endrőd községben hűtlenségnek minősülő kommunista szervezkedés folyik. A m. kir. VI. honvéd hadtestparancsnokság kh. osztályának irányítása mellett a csendőr nyomozó alosztály ez ügyben a nyílt nyomozást lefolytatta, melynek során az alábbi tényállást sikerült kideríteni:

Holstein László⁴³ Pestszenterzsébet, Gömbös Gyula út 12. szám alatti lakos múlt év október hó végén Ságvári Endrének a Szoc. Dem. Párt O. I. B. titkárának utasítása folytán Endrődön felkereste Gyuricza Pál földművest, a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége endrődi befizető helyének vezetőjét és közölte vele Ságvári ama utasítását,

⁴² MOL K-149. 651. f. 11/44. ő. e. Géppel írt, javított fogalmazvány.

⁴³ Az OIB pestszenterzsébeti aktivistája.

hogy egy minden tekintetben alkalmas valakit küldjön fel Budapestre szemináriumba.

A Békéscsaba környékén az elmúlt télen lefolytatott nyomozások adataiból megállapíthatóan ez a Holstein László járt ugyanebben az időben Túri József Mátyásnál Dombegyházán, Bojtos Sándornál Nagykamaráson és Medgyesi Sándornál Gyulaváriban azonos megbízatással. Említett egyének hűtlenség büntette miatt valamennyien Címnek adtak át. Vallomásukról felvett jegyzőkönyvekben Holstein személyére vonatkozólag adatok vannak.

Gyuricza Pál, hogy Holstein megbízásának eleget tegyen, magához hívatta Uhrin István gyomai lakost és megkérdezte tőle, hogy nem volna hajlandó Budapestre szeminárium előadások hallgatása céljából felutazni.

Uhrin István vállalkozott a pesti útra és 1941. november 9-én felutazott Budapestre. Budapesten azonnal felkereste Ságvári Endrét és közölte vele, hogy Endrőről jött és Gyuricza Pál küldte fel szemináriumba. Ságvári hívta ugyan Uhrint, hogy menjen fel máskor is az O. I. B.-ba, azonban bizalmatlan maradt vele mindaddig, míg levélben Gyuricza Pálnál őt le nem priorálta. Midőn Gyuricza megnyugtató válaszát megkapta, csak akkor utasította Uhrint arra, hogy rendszeresen járjon fel az O. I. B. Conti utcai helyiségében minden este 20–22 h-ig tartó szeminárium előadásokra és a Németh utca 13. szám alatti pártszervezeti helyiségben vasárnaponként rendezendő összejövetelekre és vitaestékre.

Uhrin István december elejétől kezdett rendszeresen a Conti utcai szemináriumba járni, ahol minden esetben Ságvári tartott előadásokat mintegy 20–25 főnyi női és férfi hallgatók részére. Az előadások anyaga az imperializmus, a gazdasági földrajz és a geopolitika tárgykörében mozgott, azonban úgy itt, mint a Német utcai párhelyiségben egy Levin Tibor nevű egyén által vezetett vitaestéken, úgyszólván minden alkalommal felvetődött annak az úgynevezett függetlenségi mozgalomnak a kérdése is, melyről a nagykamarási szervezkedés kapcsán folyó évi január hó 18-án és a gyulavári szervezkedésről folyó évi február 18-án kelt hasonlósámu átiratomban már részletesen kiterjeszkedtem.

Uhrin István idevonatkozó vallomásának határozatlansága következtében nem lehetett pontosan felderíteni azt, hogy az említett két helyiségben miket beszélt a hallgatóság előtt e kérdéssel kapcsolatosan Ságvári és mit Levin, azonban annyi megállapítható volt, hogy mindketten teljesen meggyőzően fejtették a kérdést.

Fejtegetéseik lényege abban csúcsosodott ki, hogy Magyarországnak el kell függetlenítenie magát Németországtól és az ez irányú mozgalmat a magyarországi munkásság létkérdéseként tüntették fel. Mindketten

hangoztatták, hogy a függetlenségi mozgalom tulajdonképpen az osztályharc politika egyik eszköze, mert ezen keresztül a polgárságot, tehát az országnak azt a rétegét is meg lehet nyerni, amely egyébként nem haladna a munkássággal párhuzamos úton az osztályharc végcélja: a szocialista társadalom felé.

Úgy Ságvári, mint Levin a paraszttömegek és a vidék bekapcsolását elengedhetetlenül szükségesnek tartotta a függetlenségi mozgalom kiterjesztésében. Propagandájuk eszközeül a falusi ember legérzékenyebb problémáit: a közellátási nehézségeket és a katonai behívásokat választották. Ennélfogva Ságvári azt hangoztatta előadásai során, hogy Magyarország függetlenségét elsősorban a németek veszélyeztetik, mert el akarják gyarmatosítani hazánkat. Ezért ellenük kell a hangulatot szítani. Hangoztatni kell a falvakban azt, hogy azért nincs nálunk kenyér és más egyéb közszükségleti cikk, mert a németeknek viszik ki. Hangoztatta, hogy követelnünk kell, hogy a hadsereget ne vigyék ki teljes egészében a frontra, mert ha Németország katonai összeomlása bekövetkezik, akkor nekünk egyedül kell megvédenünk a határainkat.

Előadásukban egyik sem nevezte meg kifejezetten a függetlenségi mozgalom tulajdonképpeni célját: a német hadsereg élelmezésének megnehezítését, a Szovjet megsegítése és ezeken keresztül Európa bolsevizálása érdekében. Erre csupán burkoltan mutattak rá, mégis oly módon, hogy a hallgatók azt félre nem érthették.

Úgy a Conti utcai szemináriumi előadások alkalmával, mint a Német utcában rendezett vitaestéken a hallgatóság között élénk eszmecserék folytak a függetlenségi mozgalom kivitelének módozatairól.

Ilyen eszmék voltak:

- a.) A katonák tagadják meg az engedelmességet, a harctérre kerülve szökjenek át az oroszokhoz.
- b.) A tisztikart is be kell avatni a függetlenségi mozgalomba, hogy az oroszokhoz való átszökés tömeges lehessen, ennek következtében nagyobb frontszakaszok maradjanak üresen. Meg kell a tisztikart, s külön a tartalékos tiszteket győzni arról, hogy nincs értelme a háborúnak, mert egy rendszerváltozás esetén is megtalálják az életlehetőségüket.
- c.) Nekünk semmiféle területi követelésünk nincs a szovjettől, tehát vissza kell vonni csapatainkat az orosz frontról.
- d.) A kenyérmagvakat el kell rejteni.
- e.) Csak annyit kell termelni, amennyi a saját szükségleteinkre elég.
- f.) A mezőgazdasági munkákat nem kell a rendes időben végezni, még akkor sem, ha a munkalehetőség előfeltétele egyébként megvan.

Azt, hogy ezeket az eszméket a hallgatók közül személy szerint kik vetették fel, a nyomozás során nem lehetett megállapítani, mert Uhrin nem ismerte a hallgatókat név szerint. Ságvári ugyanis figyelmeztette őt arra, hogy sem a nevet megmondani, sem azt mástól megkérdezni nem szabad. Annyi mindenesetre meg volt állapítható, hogy a fenti eszmecserék alkalmával Ságvári, illetve Levin jelen volt és egyik sem intette le az eszmét felvetőket, ami kétségtelenül bizonyítja azt, hogy az elhangzott eszmék és elgondolások intenciójuknak minden tekintetben megfeleleltek.

Uhrin István folyó év január 26-án Budapestről visszatért Endrődre. Budapestről történt elutazása előtt felkereste Ságvári Endrét, aki a lelkére kötötte, hogy kezdje meg a fiatalság szervezését Endrődön, egyben utasította, hogy ha az O. I. B. részére valami írnivalója van, akkor „Kállai Éva, Budapest, Dembinszky utca 4.” szám alá címezze leveleit.

Uhrin István Endrődre hazatérve megkezdte azt a munkát, amit az O. I. B.-ben feladatául szabtak ki: elhinteni a függetlenségi mozgalom magvait a parasztság között.

Már 1941. december hó közepén – midőn egy hétre hazajött Endrődre – az endrődi római katolikus Polgári Társulat, az ún. Bagós Kaszinóban Kurilla István, Hornok Imre és Gellai József endrődi lakos előtt a következő kijelentést tette:

„A háborút forradalom fogja követni, s hogy legyen, aki a hatalmat átveszi, szükséges a fiatalság kiképzése.”

„Nem helyes, hogy mi az oroszok ellen harcolunk, hiszen tőlük semmiféle területi követelésünk nincs.”

„A magyar katonák nem szívesen harcolnak az oroszok ellen, s ezért sokan átszöknek hozzájuk.”

„A háborút a németek elvesztik, az oroszok fognak győzni, s akkor nálunk is olyan rendszer lesz, mint az oroszoknál.”

„Helyesebben tenné a magyar kormány, ha Németországtól teljesen elszakadna, s önálló, független politikát folytatna.”

„Nekünk az a célunk, hogy Németország elveszítse a háborút és Oroszország kerüljön ki győztesen. Ezért a katonai szolgálatra behívott ismerősökkel közölni kell, hogy ha kiviszik őket az orosz front-ra, a legelső alkalmat megragadva, szökjenek át az oroszokhoz.”

„Helyesebb volna, ha Magyarországon csak annyit termelnének, amennyi az ország lakosságának a szükségletét fedezi, mert akkor nem volna miből kiszállítani s ezáltal is hozzájárulnánk Németország gyengítéséhez.”

„A még meglévő felesleges terményt el kell rejtteni, hogy ezáltal a Németországba történő kiszállítást megakadályozzuk.”

„Azáltal is meg lehet akadályozni a kiszállítást, ha megrongálják a vasútvonalakat és utakat. Általában mindent el kell követni, hogy Magyarországról ne szállíthassák ki az élelmet Németországnak.”

F. évi február közepén Uhrin György lakásán, ez valamint Gellai József előtt a következő kijelentéseket tette:

„Budapesten egy függetlenségi mozgalom van kialakulóban, melyben jobbára a fiatalság tevékenykedik, azonban sokan vesznek részt az intellektuelek közül is benne és ezek nagy erőt képviselnek. A mozgalomnak az a célja, hogy Magyarország Németországtól teljesen elfüggetlenítse magát, mert csak akkor lehet reménye arra, hogy elszakított területeit visszakapja.”

„A szoc. dem. párt ifjúsági vezetőinek utasítása szerint a katonai behívót kapott egyének előtt hirdetni kell, hogy ha az orosz harctérre kerülnek, az első adandó alkalommal szökjenek át az oroszokhoz, ha pedig ezt nem tudják megtenni és harcba kell bocsátkozniok, akkor lőjenek a levegőbe, de ne az oroszokra.”

„A behívott egyének ne vonuljanak be az elrendelt időre, hanem csak késve.”

„El lehetünk készülve arra, hogy a mostani fejadagokat még lejjebb szállítják, mert a kenyérmagvakat mind Németországba szállítják ki. Nekünk ugyanis nemcsak Németországot, hanem a németek által megszállott területeket is kell élelmezni.”

Uhrin István folyó évi február közepén Kurilla Bálint endrődi lakost is felkereste és a függetlenségi mozgalommal kapcsolatban neki a következőket mondta:

„A fiatalság kiképzése, illetve nevelése azt a célt szolgálja, hogy rendszerváltozás esetén legyen, aki a falvakban a hatalmat átveszi. Az ifjúság kiképzése oly irányban történik, hogy azok hazatérésük után meg tudják szervezni a falvak fiatalságát.”

„A nyilaskeresztes párt a vidék lakossága között ma már nagy teret hódított meg. Nekünk a szoc. dem. párt célkitűzéseivel szimpatizálóknak arra kell törekedni, hogy a nyilaskeresztes párt tagjait a magunk részére megnyerjük. Kötelességünk őket felvilágosítani arról, hogy a szoc. dem. párt mindenkor jobban képviselte a munkásság érdekeit bármely más politikai pártnál.”

„Magyarországnak semmiféle területi követelése nincs Oroszországtól és a magyar katonákat mégis az orosz harctérre viszik, hogy ott

idegen érdekekért harcoljanak. Helyesebb volna, ha az első alkalmat megragadnák és átszöknének az oroszokhoz.”

„Magyarországról a kenyérmagvakat és közszükségleti cikkeket Németországba szállítják ki. Ha ez nem volna, akkor nálunk a közellátás terén semmiféle nehézségek nem volnának. Tehát nekünk falusiaknak mindent el kell követnünk, hogy a meglévő terményfeleslegünket saját részünkre továbbra is vissza tudjuk tartani. Ezért azokat el kell rejtenünk, mert csak így tudjuk megakadályozni, hogy kiszállítsák Németországba.”

„A jelenlegi viszonyok közt nem érdemes annyit termelni, hogy abból még eladásra is jusson. Helyesebb, ha mindenki csak annyit termel, amennyi saját részére szükséges. Hiszen úgyszólván csak a fejadagot hagyják meg, a felesleget elviszik, s így azt szabadon nem lehet értékesíteni. Tehát nekünk – a szoc. dem. párttal szimpatizáló és németellenes termelőknél – azon kell lennünk, hogy minél kevesebbet termeljünk, mert akkor nem tudnak Németországba kenyérmagvakat kiszállítani. Ezzel hozzájárulunk Németország összeomlásához, s ha Németország elveszti a háborút, akkor nálunk is az orosz rendszer fog következni.”

„Ha sikerülne a magyar hadseregben bomlást előidézni, akkor ezzel is nagyban elősegítenénk az oroszok győzelmét.”

Uhrin István Budapestről történt visszaérkezése után Gyuricza Pált is felkereste és részletesen beszámolt budapesti tapasztalatairól és az ott hallottakról. Általánosságban beszámolt neki a függetlenségi mozgalomról is és ennek során kifejtette, hogy Magyarországon a közellátásban azért vannak zavarok és azért nincs elég élelem, mert mindent ki kell szállítani Németországba. Németországot nem lehet fegyverrel megverni, de ha Magyarország kevesebbet termelne, akkor kevesebbet tudnák kiszállítani, minek következtében a németek kiéhezve elvesztenék a háborút s ezáltal elősegítenék a Szovjet győzelmét.

Véleményem szerint Uhrin István azáltal, hogy Ságvári Endre és Levin Tibor, valamint ezek ismeretlen társai által propagált ún. függetlenségi mozgalmat a kapott utasításnak megfelelően Endrőd községben a szélsőséges baloldali gondolkodásukról közismert társai előtt terjesztette, ezek pedig a hallott elvekkkel részben egyetértettek, oly cselekményt követtek el, mely a saját, illetve a velünk szövetséges német fegyveres erőnek hátrányt, illetve az ellenségnek előnyt okozni alkalmas volt. Cselekményük véleményem szerint kimeríti az 1930: III. tc. 59. §-ának 4. pontjába ütköző hűtlenség büntettének tényálladási alkatelemeit, miért is a csatolt névjegyzékben felsorolt egyéneket Címnek további eljárásra átadom.

Tekintettel arra, hogy az elmúlt tél folyamán Dombegyházán, Nagykamaráson és Gyulaváriban lefolytatott nyomozás adatai szerint az átadott gyanúsítottak szervezkedése nem elszigetelt jelenség, hanem a Magyarországi Szociáldemokrata Párt legalizációja mögé bujtatott Országos Ifjúsági Bizottság vezetőségének tervszerű és minden bizonnyal a Komintern által irányított munkájának az eredménye, javasolom, hogy Ságvári Endre és társai budapesti lakosok ellen a nyomozó eljárás szintén folyamatba tétessék. Ez már azért is kívánatos, mert egyrészt az a hűtlenségnek minősülő mozgalom, melyet nevezettek a „Függetlenségi Mozgalom” közkedvelt álnéven elindítottak és tervszerűen propagálnak még ma is, az eddig még érintetlen paraszt tömegek megmozdítására van alapozva, s eszméi révén a falusi nép lelkéhez közel férközni és abban mérhetetlen s következményeiben kiszámíthatatlan rombolásokat okozni alkalmas. Másrészt pedig az anyagi igazságszolgáltatás elvei is megkövetelik, hogy elsősorban azok vonassanak bűnvádi felelősségre, akik a haza és nemzetellenes munkájukkal a Címnek átadott egyneket eddig még felelőtlenül megfertőzték és felbujtották.

Gyuricza Pál gyanúsított lakásán súlyos betegen fekszik, minek következtében beszámítható időn belül nem lesz szállítható. Betegségéről kiállított hatósági orvosi bizonyítványt csatolom. Csomag melléklet.

Orelli s.k. szds.

5. Uhrin István önvallomása a vizsgálati fogságban (1942. április 4.)⁴⁴

Születtem 1914. május hó 10-én, Gyoma községben, r. k., nőtlen, apám: †János, anyám: Kuli Anna, gyomai határ, VII. ker. 281. számú tanyai lakos vagyok.

Politikai kérdésekkel már 15 éves korom óta foglalkozom, de csak mint filozófiai olvasmánnyal. Azonban soha semmiféle politikai pártnak nem voltam tagja, sem jobb, sem baloldalinak. Igaz, ismerem mind a két világszemlélet álláspontját. Azonban meggyőződés egyikhez sem köt. A szociáldemokrata párttal 1941. január hóban kerültem közelebbi viszonyba, amikor elmentem régi ismerősömhöz, Gyuricza Pálhoz, akinél az O. I. B. vándor-könyvtára volt.

1941. február hóban tagja lettem a Földmunkások Országos Szövetségének. Hogy a Földmunkások Országos Szövetségének jelenleg tagja

⁴⁴ MOL K-149. 651. f. 11/44. ő. e. Géppel írt másolat.

vagyok-e, nem tudom, mert tagdíjat csak egy esetben fizettem. Nem tudom, hogy ilyen körülmények között fenn áll-e még a tagságom.

Majd kértek cikket Gyuricza Páltól s én küldtem egyet, mit le is hoztak. Ezután megszakadt az összeköttetésem velük, mert egész tavasszal dolgoztam és így nem mehettem sehova. A nyáron pedig gépnél voltam, azután alighogy megszabadultam, ismét munkába álltam. Majd csak egy októberi napon találkoztam Gyuricza Pálnéval a gyomai heti piacon. Gyuriczáné közölte velem, hogy egy pesti fiatalember szeretett volna velem beszélni, de ők megmondták neki, hogy kint messze tanyán lakom. Erre a pesti fiatalember elállt attól, hogy felkeressen. E helyett őket kérte meg, hogy üzenjenek nekem. Gyuricza Pálné azt mondta, hogy menjek el hozzájuk, majd az ura megmondja az üzenetet.

Én elmentem Gyuricza Pálhoz a következő napok egyikén, aki közölte velem, hogy egy pesti fiatalember keresett, akit Holstein Lászlónak hívnak. S megkérte őt, hogy adja át az üzenetet, hogy menjek Pestre. Én kérdeztem, hogy minek. Ő azt felelte, hogy nézzek szét a pártban. És még azt is mondotta Gyuricza, hogy ez teljesen szabad. Nem lehet belőle semmi kellemetlenség.

November hó 9-én mentem el Pestre. Pestre azonban elsősorban munka keresés céljából mentem el. Ugyanis egy szomszédom, Gyuricza Lajos dolgozott Pesten és azt mondotta, hogy náluk felvesznek. Felutazásom Pelyvás Péter Pál gyomai lakossal történt. Pelyvás Péter Pál azonban csak kimondottan munkavállalás céljából jött fel Pestre. Nevezett azonban elhalt a folyó év március hó elején.

Elmentünk a Rácz Ernő-féle építőcéghez, ahol alkalmazást kaptunk. Még a felérkezésem napján felkerestem Holstein Lászlót, ki lakik: Pestszenterzsébet, Gömbös Gyula u. 12. sz. Holstein László elvezetett a pestszenterzsébeti munkásotthonba. Itt Holstein bemutatott egy földimnek, Varju Vincének. Volt még egy mezőberényi fiatalember is, kinek a nevét csak most tudtam meg, Plavec János. Még két fiatalember mondta vidékinek magát, hogy kik voltak, nem tudom. Itt nem igen beszélünk, inkább csak bámultam. Majd este hazamentem a szállásomra, ami volt XIII. ker. Fóti út 80. szám alatt. Másnap este mentem el a központba, ahol Ságvári Endrénél, az O. I. B. titkárságában jelentkeztem. Megmondtam neki, hogy én vagyok az a bizonyos Uhrin és ezt személyazonossági lappal is igazoltam.

Ságvári akkor érdeklődött az endrői munkásság felől. Én elmondtam neki, hogy a munkásságot nemigen ismerem. Most kint tanyán lakom, így nincs alkalmam a munkásokkal beszélni. A parasztság meg általában tartózkodik mindenféle politikai pártba való belépéstől. No meg a pa-

rasztság inkább a polgári pártok felé hajlik. Így – mondtam – nem igen lehet nálunk szó a párt megalakításáról. Ekkor mondotta Ságvári, hogy nézzek fel máskor is. Én felmentem még egypárszor, de csak az újságot olvastam el. Felutazásom után kb. két hét múlva mondotta Ságvári, hogy nem volna-e kedvem a szemináriumba járni. Én azt mondtam, hogy amennyire a munkámtól lehet, úgy eljövök, mert sokszor túlórázunk. December elején kezdtem rendszeresebben szemináriumba járni. [...] ⁴⁵

Ságvári még felkért, hogy nézzek be néha az ifjúsági csoporthoz, a Német u. 13. szám alatti pártszervezet helyiségébe. Nem tudom már, hogy hányadika volt, amikor először elmentem a Német u. 13. szám alatti szoc. dem. pártszervezetbe. Először itt nem sokat hallottam, általában hetenként egyszer tartottak politikai beszámolót.

Itt egy Levin Tibor nevű egyén volt az előadó. Ez felvetette az első alkalommal, hogy ott voltam: „őszinte-e a függetlenségi mozgalom a munkásság részéről?” Ha jól tudom, még akkor erről folyt a vita, mikor hazajöttem. Beszéde további részében hangsúlyozottan kimutatta a munkásságnak és az iparnak jövőbeni alakulása éppen Magyarország függetlenségétől függ. Mi nem terjeszkedhetünk kifelé. Nekünk elsősorban a belső piac kiszélesítésére kell törekedni.

Felvetette még, hogy a polgárság felé is hangoztatni kell következetesen a függetlenségi mozgalmat. Meg kell érteni a polgárságnak, hogy érdekeink ezen a vonalon azonosak, mert csak politikailag és gazdaságilag független Magyarország biztosíthatja nekik is az életet.

Kitért még a részletekre is Levin, amelyben idézte Szekfű Gyulát, aki hatalmas súlyú tollával szintén a függetlenségi mozgalom ügyét igyekszik támogatni. Azt azonban nem állíthatom, hogy Levin csak egyszer is nyíltan támadta volna a németeket. Inkább a történelemből idézett részleteket, amelyben a Habsburgok évszázados elnyomási törekvéseit ecsetelte. [...] ⁴⁶

Újév után való vasárnap újra elmentem a Német utcai pártszervezet helyiségébe, ahol újból a függetlenségi kérdés és a polgársággal való együttthaladás szükségét tárgyalta Levin. Levin kimutatta, hogy a jelen pillanatban a legaktuálisabb probléma a függetlenségi kérdés. Hogy távolabbi céljainkért küzdjünk, ahhoz ma még kevesen vagyunk. Ha meg a polgársággal összefogunk, akkor lehet egy demokratikusabb Magyaror-

⁴⁵ Uhrin a hiányzó részben arról számolt be, hogy 1941 őszén Ságvári Rudas Béla *Imperializmus* című könyvéről tartott előadásokat, és elmondta: a szovjet rádió szerint a Vörös Hadsereg veresége „elég magas”.

⁴⁶ Itt Uhrin ismeretlenek, illetve Ságvári által tartott szemináriumokról számolt be, és arról: 1941 karácsonyán hazament Endrődre, ahol se a harcéri helyzetről, se a függetlenségi mozgalomról nem beszélt.

szág. Majd csak azután lesz meg az előfeltétele annak, hogy távolabbi céljainkért küzdjünk. Csak ha ez meg lesz, akkor küzdhetünk a távolabbi céljainkért, amely a szocialista társadalom. Itt már vita fejlődött ki a függetlenségi mozgalmat pártolók és ellenzők között. Ellenforradalmárt kiáltottak Levin felé. Levin azzal torkolta le őket, hogy az osztályharc-hoz ma még kevesen vagyunk. Míg a paraszttömegek és a vidék nincs velünk, addig minden megmozdulás hiú ábránd. Ehhez annyian kellenénk, hogy nem ebben a teremben, de még az utcán sem férnénk el! Hogy addig is eljussunk, ahhoz a már most meglévő kereteket kell kiépíteni. Ezért van a függetlenségi mozgalomra szükség. Mert Magyarország függetlenségét csak közösen tudjuk kiépíteni. Ez már önmagában hordja a lehetőségét egy demokratikusabb kormánynak. Végső fokon, mondotta Levin, ez az igazi osztályharcos politika. Tehát a polgárság felé függetlenség, a munkásság felé pedig függetlenség és osztályharc.

1942. év újévet követő szerdán újra elmentem a Conti utcai szemináriumba. Itt is a függetlenségi kérdésről volt szó. Ságvári ezt szintén Levinhez hasonlóan magyarázta. Kifejtette, hogy a függetlenség nem lehet pártkérdés, a pártérdekeket ennek a kérdésnek alá kell rendelni. Hivatkozott, vagyis jobban mondva Szakasits karácsonyi vezércikkéből⁴⁷ indult ki, amelyben külön ki volt hangsúlyozva, hogy ez az ország a miénk. Nekünk kell megvédeni. És hogy az legyen, aminek lennie kell. Szabad magyarok szabad országa. [...] ⁴⁸ Azt szintén nem állíthatom, hogy előadás közben Ságvári azt mondotta volna, hogy a katonák tagadják meg az engedelmességet, s szökjenek át az oroszokhoz. Ezt inkább egymás közt beszéltek. Ezen beszélgetéseknél minden esetben Ságvári is jelen volt. Ez inkább vita formájában ment a hallgatóság között. Ságvári is tett erről a kérdésről megjegyzést, de csak burkolt formában. A függetlenségi mozgalommal hozta összefüggésbe, hogy a magyar hadsereget nem kell teljes egészében kivinni a frontra, mert ha Németország katonai összeomlása bekövetkezik, akkor csakis miránk hárul, hogy megvédjük a határokat.

Majd elmondotta Ságvári, hogy azt át lehet vinni a köztudatba, hogy azért nincs kenyér és más egyéb, mert a németeknek viszik. Azt azonban kifejtette Ságvári, hogy a függetlenségi mozgalom a legkövetkezősebb osztályharcos politika. Mert a társadalmi felemelkedést a munkásosztálynak nem csak belső erőtenyezők határozzák meg, hanem külső

⁴⁷ SZAKASITS Árpád: A mi földünk: a mi életünk. *Népszava*, 1941. december 25. Közli: *Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből. 1939–1945.* I. m. 299–302.

⁴⁸ Uhrin elmondása szerint Ságvári történelmi példákat hozott Magyarország függetlensége mellett.

erők is. Mi pedig magunk között az ellentéteket jobban meg tudjuk oldani, mintha idegen gazdasági és politikai nyomás alatt élnénk.

A termelők fejlettségi foka – mondotta Ságvári – úgyszólván a társadalmi termelésnek kedvez. Ezt meg kell oldani, akkor is ha akarjuk, akkor is ha nem akarjuk. A történelmi fejlődés útjából örökösen kitérni nem lehet – mondotta még Ságvári. Szabotázsról előadás nem hangzott el, csupán a Német utcai szervezetben beszéltek a módjait, de azt is mondták, hogy csak végső esetben jöhet számításba. Most csak passzív szabotázs jöhet – rosszul dolgozni –, azt azonban a végső bomlásnál lehet alkalmazni, amit aktív szabotázs alatt értünk. Erről azonban utasítást senki sem adott.

Kenyérmagvakkal kapcsolatban szintén csak egyének mondták: egyék meg és dugják el. [...] ⁴⁹

Még egy utolsó alkalommal, kb. január 20-a körül elmentem a Német utca 13. szám alatt lévő pártszervezetbe. Ez alkalommal nem volt előadás. Ott beszéltek arról jobb öltözetű egyének, hogy ha katonának bevonulnak, adják meg magukat, s ha lehetséges, a tisztakat is vonják be, hogy így üres hézagok maradjanak a különféle frontrészekben.

Szintén megjegyezték még, hogy igen ajánlatos a tisztikar felé is a függetlenségi mozgalom hangoztatása és megmagyarázása. Varju Vincével és Plavec Jánossal csak egyszer találkoztam. Az erzsébeti találkozásokon kívül a pesti találkozásom alatt nem beszélgettünk semmit, mert hamar mentünk tovább.

Január hó 26-án a munkából kifogytunk s közöltem Ságvárival, hogy most már hazamegyek. Ő azt mondotta, hogy Gyuricza Pálnak adjam át az üdvözlétét. Mondotta még a szervezkedést is, melyet igaz nem nagyon erőltetett, mert megmondtam, hogy tanyán lakom és nincs meg a lehetősége annak, hogy emberek közt forgolódjak. S megmondtam, hogy nem vagyok gyakorlati szervező. Azt azonban megígértem, hogy beszélék egy pár egyénnel, hogy vegyék fel a kapcsolatot a párttal. Ugyancsak kaptam egy címet Ságváritól, hogy oda küldjem az O. I. B. számára írandó levelet. A cím: Kállai Éva, Dembinszky u. 4. Levelet azonban nem küldtek, s én is csak egy levelet küldtem nekik, melyre ma sem érkezett válasz.

Még megemlítem, hogy hazajövetelem előtt felmentem a Szabad Szó szerkesztőségébe s felkerestem Kovács Imrét, a Szabad Szó szerkesztőjét, hogy helyezzen el lapjukban cikkeimből, ha majd itthonról küldök. Ezt követőleg hazajöttem s január hó utólja óta itthon vagyok. [...] ⁵⁰

⁴⁹ Uhrin itt egy kultúresten történt beszélgetésekről számolt be.

⁵⁰ Uhrin István ezután arról számolt be, hogy Endrődön kiknek mondta el a Budapesten hallott eszméket. Mindezt az előző dokumentumokban foglaltakkal azonos módon adta elő.

6. Büntető indítvány a hűtlenséggel vádolt Uhrin István ügyében (1942. augusztus 4.)⁵¹

A m. kir. honvéd vezérkar főnökének bírósága
H. 160/42. szám

Büntető indítvány

Büntető indítványt teszek az előzetes letartóztatásban lévő:
Uhrin István, gyomai születésű, illetőségű és lakos, 28 éves (1914. V. 10.), rk. vallású, magyar anyanyelvű, nőtlen, atyja: néhai János, anyja: Kuli Anna, 4 és fél hold szántó-földje van, földműves p. e. ellen

Az 1930. évi III. tc. 59. §-ának 4. pontjába ütköző hűtlenség büntetése miatt, melyet azáltal követett el, hogy:

Endrődön, 1941. évi novemberében és 1942. év februárjában, tehát háború idején Kurilla Bálint, Kurilla István, ifj. Gellai József, Uhrin György, Gyuricza Pál és Hornok Imre endrődi lakosokat az ún. függetlenségi mozgalomba való részvételre, jelesen a tengelyhatalmaktól való elszakadás hirdetésére, a kenyérmagvak elrejtésére, vagy az állatokkal való feletetésére, illetve megsemmisítésére, valamint a mezőgazdasági munkák késedelmes elvégzésére törekedett rábírnival, miáltal a magyar állam fegyveres erejének hátrányt, az ellenségnek pedig előnyt okozni szándékozott.

Indítványozom

- 1.) a főtárgyalás elrendelését és arra terhelt elővezetését,
- 2.) a vonatkozó bűnperiratok felolvasását.

Budapest, 1942. évi augusztus hó 4-én.

dr. Topolay Imre hb. szds. s. k.

⁵¹ MOL K-149. 651. f. 11/44. ő. e. Géppel írt másolat.

7. A haditörvényszék ítélete Uhrin István „hűtlenségi” ügyében (1942. augusztus 18.)⁵²

*A m. kir. honvéd vezérkar főnökének bírósága, mint ítélebíróság.
H. 160/42. szám*

A MAGYAR SZENT KORONA NEVÉBEN!

A m. kir. honvéd vezérkar főnökének bírósága, mint ítélebíróság Uhrin István polgári egyén vádlott ellen az 1930. évi III. tc. 59. §-ának 4. pontjába ütköző hűtlenség büntette miatt a m. kir. honvéd vezérkar főnökének bírósága által kiadott büntető indítvány folytán emelt vád felett, Vizy Zsigmond ny. áll. ezredes elnöklete alatt, dr. Balthazár Géza hadbíró százados tárgyalásvezetőnek, Hantos József főtörzsőrmester jegyzőkönyvvezetőnek és dr. Topolay Imre hadbíró százados vádlónak részvétele mellett a vizsgálati fogságban lévő vádlottnak, dr. Ries István ügyvéd,⁵³ honvédségi védőnek jelenlétében Budapesten, 1942. évi augusztus hó 18-án a nyilvánosság kizárásával megtartott főtárgyalás alapján, a vád és védelem meghallgatása után a következőképpen ítélt:

Az 1942. évi március hó 28-ától előzetes letartóztatásban, 1942. évi augusztus hó 4-étől pedig vizsgálati fogságban lévő

Uhrin István

gyomai születésű, illetőségű és lakos, 28 éves (1914. V. 10.) rk. vallású, magyar anyanyelvű, atyja: néhai János, anyja: Kuli Anna, 4 és félhold szántóföldje van, földműves, polgári egyén vádlottat

bűnösnek mondja ki

az 1930. évi III. tc. /Élt./ 59. §-ának 4. pontjába ütköző hűtlenség büntetésében, melyet azáltal követett el, hogy:

Endrődön 1941. évi novemberében és 1942. évi februárjában, tehát háború idején Kurilla Bálint, Kurilla István, ifj. Gellai József, Uhrin György, Gyuricza Pál és Hornok Imre endrődi lakosokat az ún. függet-

⁵² Hadtörténelmi Levéltár, HM. 1942. eln. 13. o. tn. 48914. 5163. cs. Géppel írt másolat.

⁵³ Ries István (1885–1950) ügyvéd, szociáldemokrata politikus. 1945 novemberétől parlamenti képviselő, majd igazságügyi miniszter. A két munkáspárt egyesülése után az MDP Központi Vezetőségének tagja. 1950-ben letartóztatták. A börtönben halt meg.

lenségi mozgalomba való részvételre, jelesen a tengelyhatalmaktól való elszakadás hirdetésére, a kenyér-magvak elrejtésére, az állatokkal való feletetésére, illetve megsemmisítésére, valamint a mezőgazdasági munkák késedelmes elvégzésére törekedett rábírní, miáltal a magyar állam fegyveres erejének hátrányt, az ellenségnek pedig előnyt okozni szándékozott.

Ezért a haditörvényszék vádlottat az 1930. évi III. tc. 59. §-ában meghatározott első büntetési tétel, továbbá az Élt. 7 alapján, de a Btk. 92. §-ának az alkalmazásával

1 (egy) évi és 6 (hat) hónapi börtönre, mint főbüntetésre, továbbá 5 (öt) évi hivatalvesztésre és politikai jogai gyakorlásának ugyanily tartalmu felfüggesztésére, valamint a határsávból – illetőségi helyét kivéve – kitiltásra, mint mellékbüntetésre ítéli. [...] ⁵⁴

Budapesten, 1942. évi augusztus hó 18-án

Dr. Balthazár Géza
tárgyalásvezető

Hantos József főtörzsőrmester
jegyzőkönyvvezető

Az ítéletet megerősítem!

Budapest, 1942. évi augusztus hó 24-én

vitéz Szombathelyi vez. ezrds. s. k.
a m. kir. honvéd vezérkar főnöke
mint illetékes parancsnok

8. A gyomai járásbíróság végzése Uhrin István holtta nyilvánítása ügyében (1959. április 10.) ⁵⁵

A gyomai járásbíróstågtól.
Pk. 11. 21. 096/1958–2 szám

A bíróság a személyesen eljár Paróczai Józsefné, született Uhrin Mária endródi (V. kerület 115 szám alatti) lakos kérelmezőnek az 1958. évi

⁵⁴ Az irat további részében az ítélet indoklása található.

⁵⁵ Békés Megyei levéltár. XXIII. 231.1/1959. Gyomai Járási Tanács VB Igazgatási Osztálya. Gyámügyi iratok. Géppel írt másolat.

december hó 11. napján előterjesztett kérelmére megindított eljárás eredményeként meghozta a következő

végzést

A bíróság *Uhrin Istvánt*, aki 1914. évi május hó 11. napján Gyomán Uhrin János és Kuli Anna szülöktől született, nőtlen, földműves, utolsó lakhelye: Gyoma, VII. kerület 281 szám. A 105/1952.(XII. 28.) MT. sz. rendelet 10. §-ának 1 bekezdése alapján holtnak nyilvánítja és a halál idejéül 1942. évi december 31. napjának 24. óráját állapítja meg.

Indoklás

A járásbíróság Gyoma községi tanács VB. 1958. december 3 napján kelt 21/96/1/12/1958 számú hatósági bizonyítványa alapján tényként állapította meg, hogy Uhrin Istvánt 1942 évben kommunista mozgalomban való részvétel miatt letartóztatták, majd a munkaszolgálatosokkal az országból kiszállították, azóta életjelt nem adott magáról, haza nem tért.⁵⁶

Gyoma, 1959. évi március hó 10. napján.

Végzés

A fenti végzés jogerős.
Gyoma, 1959 évi április 10.

Dr. Szűcs Béla s. k.
jb. elnök.

⁵⁶ Uhrin István 1942 novemberében a 403-as számú büntető munkásszázaddal a Don-kanyarba került, ahol a szovjet offenzíva során, jelesen 1943. január 17-én eltűnt (amint arról a Hadtörténelmi Levéltár Központi Levéltára 2007. október 10-én levélben értesített). Lajtos Árpád százados, a 2. magyar hadsereg vezérkari tisztje e nap katonai krónikájához a következő megjegyzést fűzte: „...nemcsak a harcvezetés részletei csúsztak ki a magyar hadsereg-parancsnokság kezéből, hanem felborultak a főlé-alárendeltségi viszonyok is, már ami a német–magyar együttműködést illeti [...] Be kell látni, hogy január 16-án, de legkésőbb 17-én már meg volt verve a magyar hadsereg, németestől, mindenestől.” (LAJTOS ÁRPÁD: *Emlékezés a 2. magyar hadsereg 1942–1943. Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1989. 164–165.*)

9. Levin Tibor vallomása a Honvéd Vezérkar Főnökének bíróságán (1942. július 29.)⁵⁷

Beismerem, hogy dr. Ságvári Endre, budapesti lakos, O. I. B. titkár, akit régebbi idő óta ismerek, több esetben beszélt előttem a független demokratikus Magyarország megvalósításáról. Nevezettől utasítást kaptam, hogy a függetlenségi gondolatot, beleszöve a közellátás nehézségeit is a szoc. dem. párt VIII. kerületi pártszervezetén belül működő ifjúsági csoportban, s a csoport tagjain keresztül Népszava és tagszervező agitációk alkalmával a nép szélesebb köreiben propagáljam.

1936. év óta a szoc. dem. párt tagja vagyok, 1939. év óta 1940 tavaszáig a Bérkocsis utcai befizetőcsoport titkára voltam. 1939. október 1. óta a szoc. dem. párt VIII. kerületi ifjúsági csoportjának titkára, majd 1941. június 30-tól a csoport felnőtt ellenőrzője vagyok.

1941. év óta dr. Ságvári Endre O. I. B. titkár és a VIII. kerületi szoc. dem. ifjúsági csoport között legális kapcsolatot tartottam.

1942. június 23-án vettek őrizetbe.

1941–42. év telén a szoc. dem. párt VIII. kerületi pártszervezet helyiségében a vezetőségi üléseken több ízben szó volt a függetlenségi gondolatról. A gondolattal kapcsolatban a tagok véleménye megoszló volt. A Népszava 1941-es karácsonyi számában több cikk jelent meg a függetlenségi gondolattal kapcsolatban, mely nagy feltűnést keltett a párt vezetői között. Amikor kérdést intéztünk a vezetőséghez, hogy ez mit jelent, azt a választ kaptuk, a jelen háborús időkben szükség van a függetlenségi mozgalomra, amely a munkásságot, parasztságot és diákságot bekapcsolja a németellenes harcba. Az egyik vezetőségi ülésen Tóth Ferenc szoc. dem. vezetőségi tag felszólalt és fejtegette, hogy a függetlenségi mozgalom tengelyellenes beállítottsága elősegíti az angolszász hatalmak és a szovjet győzelmét, majd megemlítette, hogy a közellátás nehézségei a Németországba való kiszállítás következményei.

A közellátással kapcsolatban Szamai Lajos szoc. dem. párttitkár bejelentette, hogy az országos nőbizottság aláírásokat gyűjt, melyet memorandum formájában a közellátási minisztériumba juttat el. Az akció meg is történt, de eredménnyel nem járt, mert a minisztérium a kérelmet elutasította.

1942. kb. február hóban az egyik alkalommal, amikor az O. I. B. helyiségében dr. Ságvári Endre az [olvashatatlan] beszámoltam az ifjúsá-

⁵⁷ Hadtörténelmi Levéltár, VKF Bírósága. 1942-H-193. Eredeti tisztázata. A bírósági tárgyalás iratai nem maradtak fenn.

gi csoport munkájáról, utasított, hogy a függetlenségi gondolatot bele-
szöve a közellátás nehézségeit is állandóan szorgalmazzuk. Utasított,
hogy én viszont utasítsam az ifjúsági csoport tagjait, hogy ezeket a kér-
déseket állandóan szorgalmazzák az írt alkalmakkor.

Kb. március elején dr. Ságvári utasított, hogy a függetlenségi mozga-
lom érdekében az ifjúsági csoport tagjai között szorgalmazzam, hogy
minél többen vásároljanak és hordjanak Petőfi-emlékjelvényt. Ezt az
utasítást is teljesítettem.

Kb. április hónapban egyik szoc. dem. vezetőségi legális ülésen dr. Ries
István szoc. dem. pártelnök bejelentette, hogy a kormány a független-
ségi mozgalmat, annak németellenes beállítottsága miatt nem jó szem-
mel nézi, ezért a párt ezt a kérdést a napirendről leveszi.

Ezt az esetet dr. Ságvárinak akartam jelenteni, de mivel az munka-
szolgálaton volt,⁵⁸ így nem annak, hanem Kállai Évának jelentettem, aki
azt válaszolta, hogy ebben a kérdésben határozott utasítást nem tud ad-
ni, várjam meg amíg Ságvári hazajön és annak számoljak be az esetről.
Dr. Ságvárral én többé nem találkoztam és így nem is tudtam neki be-
számolni.

A függetlenségi mozgalommal kapcsolatban hallottakból és az azzal
kapcsolatos agitációkból gyanítottam, hogy illegális dolgok vannak folya-
matban, azonban, hogy ezt a kommunista párt propagálja, nem tudtam.

Tagadom, hogy a kommunista pártnak tagja lettem volna, vagy arról
bárki is beszélt volna előttem.

Feljelentést azért nem tettem, mert dr. Ságvárinak nem akartam kel-
lemetlenséget okozni és egyébként a függetlenségi gondolatot teljes egé-
szében magamévá tettem.

Egyebet előadni nem tudok.

A jegyzőkönyv jól van felvéve. Vallomásomat minden fizikai és erköl-
csi kényszer nélkül tettem.

Tudomásul veszem azt a figyelmeztetést, hogy jelen nyomozás kato-
nai titkot képez s erről illetéktelenek előtt a törvényes következmények
nélkül nem nyilatkozhatom.

A jegyzőkönyv felolvasás és jóváhagyó aláírás után lezárattott.

K.m.f.

Levin Tibor

(olvashatatlan aláírás)
nyomozásvezető

Kertész József
jegyzőkönyvvezető

⁵⁸ Levin tévedett: Ságvári illegálitásban volt.

10. Ságvári Endre levele Ortutay Gyulának (1942. február 15.)⁵⁹

Nagyságos Ortutay Gyula Úrnak
Budapest

A szervezett munkásifjúság III. hó 5-én este 1/4 9 órai kezdettel a Vas-
munkások Szövetségének dísztermében (VIII. Magdolna u. 5–7.) „Ifjú-
ság szava” címmel rendezi kultürestjét.⁶⁰ A kultürest kifejezője lesz az
ifjómunkás csoportok és énekkarok azon törekvéseinek, hogy a magyar
nép kultúrahagyományainak méltó hordozói és továbbvivői lehessenek.
Mint hogy tudjuk, hogy Ön tisztelt Szerkesztő úr, minden olyan magyar
kultürtörekvés támogatója, amelyek a magyar függetlenség és szabad-
ság gondolatának megerősítését szolgálja, tisztelettel megkérjük, hogy
megjelenésével tisztelje meg előadásunkat.

Azon reményben, hogy az előadáson meg fog jelenni, az Ön részére ülő-
helyet biztosítottunk, közöljük, hogy ezen meghívó egyúttal belépőül szolgál.

Kiváló tisztelettel:
Dr. Ságvári

11. A budapesti rendőrőfkapitány jelentése a belügyminiszternek a szö- késben lévő Ságvári Endre többirányú körözéséről (1942. október 3.)⁶¹

A M. Kir. Rendőrség
Budapesti Főkapitánysága

Pgy M/211. szám

Jelentés

1942. év október hó 3-án

Jelentem, hogy a 6843/942. polres. sz. ügyirathoz csatolt *Tisztelt Cím!*
Sorsdöntő időket élünk! kezdetű és a Kommunisták Magyarországi Párt-

⁵⁹ Válogatás Ortutay Gyula „levelesládájából”. Kedves Tutus! Levelek Ortutay Gyulához. Közli: VARGA F. János. *Kritika*, 1985/8. – Ortutay Gyula (1910–1978) néprajztudós. 1935–1944 között a Magyar Rádió munkatársa, 1945–1946-ban elnöke. 1945-től kispárttagként képviselő, 1947 és 1950 között vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1958-tól húsz éven át az Elnöki Tanács tagja.

⁶⁰ Az est műsorát és Szakasits Árpád beszédét lásd A munkásifjúság ünnepi estje. *Népszava*, 1942. március 7. Közli: BAKÓ Ágnes–SVÉD László (szerk.): i. m. 270–272., 319.

⁶¹ Hadtörténelmi Levéltár. VII. 205. ell. mozg. 211. ó. e. Géppel írt tisztázata Temesi Béla sajtókezű aláírásával. (Fotókópia.) Az endrői ügyből következett az első, a Schönherz-ügy kapcsán következett a második irányú nyomozás Ságvári ellen. Mindkét esetben „hűtlenség” gyanúja miatt.

ja aláírású sajtótermék szerkesztője és terjesztője után nyomozást folytattunk, a tettet azonban ezideig elfogni nem sikerült.

Tekintettel arra, hogy a puhatolás során alapos gyanú merült fel, hogy az említett kommunista irányzatú sajtóterméket az elfogott és letartóztatásban lévő Schönherz Zoltán-féle kommunista szervezkedésben ugyancsak vezető szerepet játszó Grünwald László és Ságvári Endre szökésben lévő kommunisták állítják elő, ezért ez ügyben kézrekerítésükre a szükséges intézkedéseket megtettük.

Bizalmas puhatolás során megállapítást nyert, hogy a szökésben lévő Grünwald László és Dr. Ságvári Endre feleségei jelenleg Budapesten tartózkodnak, akiket szigorú figyelem alatt tartunk, miután feltételezhető, hogy azok találkozhatnak a szökésben lévő férjeikkel. Egyébként nevezettek kézrekerítésére más irányban is nyomozást folytatunk s eredmény esetén azonnal jelentést teszünk.

Kmft.

Temesi Béla
detektív cs. v. h.

12. A Szociáldemokrata Párt vezetőségének jelentése a XXXIII. kongresszushoz⁶²

Legutóbbi pártgyűlésünket 1939. évi január hó 31-én tartottuk meg, azóta pártgyűlés nem volt. Most tehát szokatlanul hosszú időszakról adunk beszámolót, kerek négy esztendőről. Nem rajtunk múltott, hogy a pártgyűlést nem hívhattuk össze. Meg volt rá a hajlandóságunk újra és újra, de az események lehetetlenné tették a pártgyűlés egybehívását. Ismételjük: szokatlanul hosszú időszakról számolunk be, de a szociáldemokrata párt történelmében is szokatlan időszakot éltünk át. A szociáldemokrata párt több mint félszázados históriája során a pártvezetőség soha még súlyosabb helyzetben nem volt, nagyobb feladatokkal nem kellett megküzdenie, tragikusabb körülmények között nem vitte még a mozgalom ügyeit. A párt a jelentés négy esztendejének szinte minden napján az élet és halál mesgyéjén haladt. És mondjuk ki nyíltan: még

⁶² A Szociáldemokrata Párt Vezetőségének XXXIII. évi jelentése az 1942. évi pártgyűléshez az 1939–42-es évekről. Sokszorosított jegyzőkönyv. 2., 6–7., 31.

most sem jutottunk túl a veszélyek zónáján. Mégis hisszük, hogy a munkásmozgalom a még reá váró súlyos időköt is átéli és megküzd azokkal a veszélyekkel, amelyek még fenyegetik és megoldja a rá váró elképzelhetetlenül súlyos feladatokat. Ez a meggyőződésünk. És ez a meggyőződésünk nem holmi alaptalan optimizusból táplálkozik, hanem az elmúlt súlyos négy esztendő tapasztalataiból. Abból a tényből, hogy a szociáldemokrata párt tagjai, a pártszervezetek vezetői megingathatatlan meggyőződéssel és hűséggel álltak és állnak helyt. [...]

Soha világosabban még nem deklaráldott a nemzeti eszme és a szociáldemokrata gondolat tökéletes harmóniája, mint éppen ezekben az időkben, amikor a magyar nép egy nagy történelmi tragédia árnyékában él és országának függetlenségét és önállóságát fenyegető veszedelmekkel együtt érzi gazdasági létének és népi önrendelkező jogának veszedelmét is. Éppen ezek a veszedelmek tették szükségessé számunkra, a párt számára annak a természetes érzésnek és tudatnak erőteljesebb kihangsúlyozását, hogy a dolgozó tömegeknek ez a pártja teljesen egynek érzi magát az egész magyar néppel. Ez a gondolat hatotta át a párt politikáját a lepergett négy esztendő alatt és volt idő, amikor ez a politikai gondolat a magyar politikai élet legelső vonalába került és hatalmas, aktív tényező lehetett. A munkásság legszélesebb rétegei ismerték föl ennek a gondolatnak nagy politikai és morális, valamint megtartó erejét. A munkásság fölismerte, hogy érdeke ma egyértelmű az ország érdekével: az ország érdeke, hogy szabad és független maradjon és hogy a szervezett szociáldemokrata munkásság ilyen irányú küzdelmének bele kell szövődnie az ország történelmébe. Fölismerte a munkásság, hogy a *nemzeti és szociális szabadság gondolatának ez az összeszövődése egy harcokban kiérett, tradícióban súlyos terhektől szabadított meg bennünket*, olyan terhektől, amelyek ballanszként nehezdedtek egész politikánkra. [...]

Meg kell itt említenünk, hogy a pártnak az *a politikai vonala, amely a nemzeti és népi szabadság és függetlenségi gondolatra irányult*, egyre szélesebb rétegekbe hatolt be és az év végén már az egész magyar sajtót foglalkoztatta. Egészséges és erőteljes közszellem sarjadt ennek a gondolatnak a nyomán, amely magába foglalja egyrészt a nemzeti függetlenség, másrészt a társadalmi felszabadulás eszméjét, valamint egybefoglalja *a munkásságnak, a parasztságnak és a szabad értelmiségnek összefogását* az eszme megvalósítására. A párt egész erejét ennek a gondolatnak a propagálására fordította. A pártifjúság résztvett a Batthyánymécsesenél rendezett csendes gyászünnepeken, amelyen a munkásság, a parasztság és a demokratikusan gondolkodó egyetemi ifjúság képviselői

vettek részt. Egy másik szimbolikus megmozdulás Kossuth és Táncsics sírjának megkoszorúzásában jutott kifejezésre. [...]»⁶³

13. Ságvári Endre szerkesztői bevezetője a *Béke és Szabadság* első számában (1944. március)

A „Béke és Szabadság” mint a szabad magyar sajtó első terméke – köszönti az olvasót. A szerkesztő bizottság úgy állítja össze a lapot, hogy irányának minden cikkéből, soraiból ki kell tűnnie: nem szórakoztatni akarunk, s az sem célunk, hogy csupán elvi vitákhoz szolgáltatassunk anyagot. Tettekre akarunk serkenteni! Emlékeztetni akarunk mindenkit feladatainkra és kötelességeinkre, amit ránk rótt a reakció árulása és Hitler barbár igája. Hirdetjük a nemzetnek a katasztrófa elhárítására egyedül alkalmas utat.

Békét a Szovjetunióval, Angliával és az Egyesült Államokkal. Békét Jugoszláviával, Csehszlovákiával, Ausztriával és Romániával.

Harcot a hitlerizmus és magyarországi bérencei ellen.

Harcot a békéért és kenyérért, a földért és szabadságért. A magyar munkásoknak, parasztoknak és értelmiségieknek szánjuk elsősorban lapunkat fegyverül igazságos harcunkhoz. De baráti szóval fordulunk mindenkihez, akik a nemzet érdekeit elébe helyezik egy kiváltságos kaszt érdekeinek.

Lapunk minden száma leírhatatlan fáradsággal s szüntelen veszélyek közepette készül. Ezért kérjük olvasóinkat, hogy becsüljék meg lapunkat, minden példányt adjanak tovább, hogy minél több kézbe eljuthasson.

A szerkesztőbizottság

⁶³ Az SZDP 1942-es kongresszusa nagy jelentőséget tulajdonított a pártifjúságnak, s az OIB 1939–1942 közötti tevékenységének. A kongresszusi jelentés ezzel összefüggésben szólt a Ságvári Endre ötlete alapján, s az ő irányításával megrendezett első budapesti békedemonstrációról a Batthyány-örökmécsesnél. (A demokratikusan gondolkodó egyetemi ifjúság képviselői kitétel a Bolyai-kollégistákra utal.) A kongresszus ugyanakkor – kivált Szeder Ferenc főtítkárról tolmácsolásában – élesen elhatárolta a szociáldemokrata mozgalmat az SZDP-t „fedőszervként” használó kommunistáktól. PIL 658. f. 1/36. ó. e.; PINTÉR István: *A Szociáldemokrata Párt története. 1933–1945*. Kossuth Könyvkiadó, 1980. 318–320.; SIPOS Péter: *Az MSZDP a magyar politikai életben 1919–1944*. In: VARGA Lajos (főszerk.): *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999. 145.

14. A budapesti királyi ügyészség jelentése a *Béke és Szabadság* című lap szerkesztője elleni nyomozás elrendeléséről (1944. március 13.)⁶⁴

Tisztelettel jelentem, hogy Budapesten a Békepárt nyomdájában előállított Béke és Szabadság című lap 1944. évi március hó keltezésű 1. számának tartalma által elkövetett az 1921. évi III. tc. 5. §-a első bekezdése alá eső az állam és társadalom erőszakos felforgatására és megsemmisítésére irányuló izgatás vétsége és az 1930. évi III. tc. 59. §-ának 1. pontjába ütköző hűtlenség bűntette miatt a nyomozást a Bp. 84. §-a alapján elrendelem s egyidejűleg a vád tárgyává tett sajtótermék bárhol található összes példányainak és a vád tárgyává tett sajtóközlemény kéziratának a lefoglalását indítványoztam. [...]

A vizsgálóbíró e lefoglalást a B. L. 3473/1944. számú végzésével elrendelte.

Budapest, 1944. március hó 13. napján

Kossits M. s. k.
a budapesti királyi ügyészség
elnöke

15. Hain Péter vallomása a Gestapo „szakirányítása” alatt működött magyar politikai rendőrség személyi állományáról a Hain Péter és társai népbírószági perben (1946. március 19.)⁶⁵

[...] A magyar politikai rendőrség vezetésével Jaross akkori belügyminiszter engem bízott meg, majd később írásban is kaptam erre megbízást Baky miniszter rendeletéből aláírással. Külön politikai rendőrség nem lett felállítva, hanem az továbbra is megmaradt a főkapitányság keretében, mint azelőtt. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a politikai rendőrségnek csak egy része lett a Svábhegyre költöztetve, a többi része azonban továbbra is megmaradt a főkapitányság épületében. [...] Magá-

⁶⁴ BFL Főügyészségi iratok, 1944. 244. cs. VII. 4–13. Közli: MARKOVITS Györgyi–TÓBIÁS Áron (szerk.): *A cenzúra árnyékában*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1966. 551.

⁶⁵ BFL NB. 841/1946. V-77 426. 214–216., 221. Géppel írt, hitelesített jegyzőkönyv.

nak a belügyminiszternek és Bakynak is volt egy terve az egész rendőrség átszervezésére. Az idevonatkozó tervezetet Baky utasítására készítettem el. Én negyven fogalmazáskarbelti névszerint megjelöltet kértem Éliássy akkori főkapitányhelyettestől és annyi detektívet, amennyit csak lehet. Az volt ugyanis az elgondolásom, hogy a lehetőséghez képest, mivel én nem vagyok jogász, jogvégzett emberek legyenek ott, hogy szabálytalanság ne történhessen. Tényleg azonban csak 20 fogalmazáskarbelti tisztviselőt kaptam és kb. 120 detektívet vezényeltek oda, hogy azok közül 80-at kiválaszthassak. Ezeknek az általam kiválasztott személyeknek nem volt kötelessége az ottani beosztást elvállalni és semmi következménye nem lett volna, ha azt megtagadják. Legfeljebb a detektív főnökség meghallgatta volna őket és mást adott volna helyettük.

[...] Dán Dezső népbíró kérdésére:

Hűtlenséget nem követtem el, amikor a politikai rendőrség vezetését elvállaltam, mert a kormányzó március 19. után is a helyén maradt és magyar kormány is volt. [...]

16. Jaross Andor belügyminiszter körrendelete az alárendelt hatóságoknak a német biztonsági szolgálattal való teljes együttműködésről (1944. április 19.)⁶⁶

M. kir. Belügyminiszter
Szám: 7000/1944.
VII. res.

Tárgy: Német biztonsági szolgálat
szerveinek támogatása

Szigorúan bizalmas!

Valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjének, Beregi, Máramarosi és Ungi közigazgatási kirendeltség vezetőjének, a m. kir. rendőrség budapesti és vidéki főkapitányának, valamennyi m. kir. csendőr kerületi parancsnokságnak, *a m. kir. csendőrség központi nyomozó parancsnokságának* [Kiemelés tőlem. – S. L.], a magyar királyi rendőrség határvidéki kapitányságának és valamennyi m. kir. határvidéki rendőr kirendeltségnek.

Székhelyeiken

⁶⁶ MOL K-149 1944-651/5. 26. ő. e. Sokszorosított körlevél.

Az orosz bolsevista hadsereg előretörése folytán nagymérvben megnövekedett kommunista veszedelem leküzdése és a Magyarországot elsősorban fenyegető bolsevista előzönlés elhárítása csak a német szövetséges csapatokkal együtt folytatott sikeres harc árán remélhető. De együttes küzdelem szükséges a bolsevistákat támogató és a kommunista világalmat előkészítő nemzetközi zsidóság ellen is, mert annak hatalmát megtörni, lenyűgöző gazdasági és politikai befolyását felszámolni csak a bolsevistaellenes erők szoros összefogása és teljes erő kifejtése révén lehetséges. S bár ez az utóbbi küzdelem az országban, a belső fronton történik és eszközeiben lényegesen eltér a bolsevista hadsereggel szemben folytatott gigászi küzdelemtől, jelentőségében hasonlít ahhoz, mert a hadsereg működőképességének zavartalanságát és az ország belső ellenálló képességének fokozását és fenntartását hivatott elsősorban biztosítani.

Ez adja meg küzdelemünk jelenlegi különös fontosságát és magyarázza, hogy abban a harcterek terhét elsősorban viselő német csapatok háttországi biztosítására hivatott német biztonsági szolgálat (Sicherheits Dienst) szervei is részt vesznek. E szervek tevékenysége azonban kizárólag az említett célt szolgálja és tekintettel a zsidóság és bolsevizmus elleni harcban szerzett különös tapasztalataikra csak a magyar hatóságok és rendészeti szervek támogatását célozza, de semmi esetre sem kíván azok hatáskörébe beavatkozni és az önkormányzatot vagy éppen a magyar szuverenitást sérteni.

Az azonos célok érdekében kifejtett tevékenység eredményessége azonban csak a szoros és zavartalan együttműködéssel biztosítható, ezért – ahol ez még nem történt volna meg – haladéktalanul intézkedni kell a német biztonsági szolgálatot ellátó szervekkel való érintkezés és állandó összeköttetés felvételére és fenntartására.

E német szervek által ebben a vonatkozásban kért támogatást a mi részünkről az alárendelt csendőrségi és rendőrségi hatóságok legteljesebb mértékben meg kell, hogy adják és a támogatás szükségességét elismerjék. Ezért magától értetődik, hogy a német rendőrhatalóságok ilyen vonatkozású igényei teljesíthetők.

Az együttműködést zavaró körülményeket, vagy oly igényeket, melyek kielégítése az alsóbb hatóságoknak nem állhat módjában, – közbiztonsági osztályom útján – hozzáam azonnal jelenteni kell.

Hangsúlyozom azonban, hogy kicsinyes szempontokat mellőzni és a teljes együttműködést oly módon kell biztosítani, hogy a kívánt cél minél eredményesebben és zökkenőmentesen legyen mielőbb elérhető.

A csendőrség és rendőrség összes hatóságaitól a német rendőrség szerveivel szemben nyílt és becsületes viszonyt várok, hogy a kölcsönös bi-

zalom ez [sic!] alapján egy bajtársias és gyümölcsöző együttműködés feltételeit teremtsük meg.

Budapest, 1944. évi április hó 19-én

A miniszter helyett
Baky László
államtitkár

17. A belügyminiszter rendelete Hain Péter leváltásáról, a rendőrség és csendőrség politikai rendészeti tevékenységének egységesítéséről (1944. június 21.)⁶⁷

M. kir. Belügyminiszter
Szám 11 200/1944.
VII. res.

Tárgy: A politikai rendészet
egységes megszervezése

Szigorúan bizalmas!
Sürgős!

A m. kir. rendőrség budapesti és vidéki főkapitányának, a határvidéki m. kir. rendőrkapitányság és a határvidéki m. kir. rendőrkeresetségek vezetőinek, az Állambiztonsági Rendészet Vezetőjének, valamennyi m. kir. csendőrkerületi parancsnokságnak és a m. kir. Csendőrség Központi Nyomozó Parancsnokságának.

Székhelyeiken

A vezetésem alatt álló minisztériumban az 1944. évi június hó 9-én kelt 4213/1944. eln. számú rendelettemmel a VII. osztály kebelében „VII./d. – politikai – alosztály” elnevezéssel új szervezet létesítettem, melynek ügyköre a következő:

„Az ország egész területén a politikai szervezkedések és mozgalmak megfigyelésének, felderítésének és nyomozásának egységes vezetése, irányítása és ellenőrzése.”

⁶⁷ Uo. 80–81. Géppel írt másolat.

Célom, hogy a m. kir. rendőrség és a m. kir. csendőrség egységes, egymást kiegészítő politikai rendészeti tevékenységét az alosztály útján biztosítsam.

Az alosztály vezetésével:

Vitéz Ugray Gábor m. kir. csendőralezredest, helyettesítésével, valamint a

a) *rendőrségi tagozat* vezetésével

Dr. vitéz Zurányi F. Rudolf m. kir. rendőrtanácsost,
ugyancsak helyettesítésével, valamint a

b) *csendőrségi tagozat* vezetésével

Beodray Ferenc m. kir. csendőralezredest bízom meg.

A rendőrségi és csendőrségi tagozat elhelyezése Budapest, V. Kossuth Lajos tér 16/17.

A jelen rendeletben szabályozott munkakör ellátására [sic!] szervei:

- 1.) a m. kir. rendőrség budapesti főkapitányságának politikai rendészeti osztálya,
- 2.) a m. kir. rendőrség vidéki főkapitányságának hatósági területén megszervezett politikai rendészeti szolgálat,
(a határvidéki m. kir. rendőrkapitányság és a határvidéki m. kir. rendőrkirendeltségek)
- 3.) a m. kir. csendőrség központi nyomozó parancsnoksága.

Az új alosztály megalakulásával a közelmúlt rendkívüli eseményei által felvetett rendkívüli feladatok elvégzésére „Állambiztonsági Rendészet” néven létrejött szerv működésének időszerűsége megszűnt. Ezért az 1944. évi március hó 28-án 115/1944. VI. res. szám alatt kelt rendelettemmel Hain Péter m. kir. detektívfelügyelő részére adott s a m. kir. rendőrség politikai rendészeti osztálya vezetésére vonatkozó megbízás egyidejű hatályon kívül helyezésével az Állambiztonsági Rendészet működését megszüntetem.

Az Állambiztonsági Rendészet vezetőjét és az oda beosztottakat a m. kir. rendőrség budapesti főkapitánya rendelkezésére bocsájtom. Utasítom Hain Péter m. kir. kormánytanácsos, m. kir. detektívőfelügyelőt, hogy a különböző hatóságoktól az osztályoktól szolgálatának ellátására annak idején átvett iratok, nyilvántartások, segédeszközök stb. tekintetében a m. kir. rendőrség budapesti főkapitányának utasításai szerint járjon el.

Felhívom a m. kir. rendőrség budapesti főkapitányát, hogy a politikai rendészet egységes irányításának és végrehajtásának biztosítása érdekében a VII. osztály- és VI./d. – politikai – alosztály vezetőjével egyetér-

tésben a m. kir. rendőrség budapesti főkapitányságának kebelében az eddigi Állambiztonsági Rendészet szervezetének szükségszerű átalakításával létesítsen politikai rendészeti osztályt.

Ezzel kapcsolatosan felhívom arra is, hogy a most rendelkezésre bocsájtott személyzet állományviszonyának esetleg szükségessé váló rendezésére nézve tegyen hozzám javaslatot.

A m. kir. rendőrség vidéki főkapitányát felhívom, hogy hatósága területén ugyancsak a VII. osztály- és VII./d. alosztály vezetőjével egyetértésben valamennyi rendőrkapitányság és kirendeltség szervezetében a követelményeknek megfelelő politikai rendészeti szolgálatot rendszeresítsen.

A politikai rendészeti szolgálatra rendelt rendőrségi szervek a szolgálat egysége és eredményessége biztosítása érdekében a vezetésem alatt álló minisztérium VII. osztály-, illetőleg VII./d. politikai alosztály vezetőjének irányítása és utasítása szerint látják el feladatukat és jelentéseiket közvetlenül a VII./d. alosztályhoz terjesztik fel, s ennek másolatát egyidejűleg az illetékes főkapitányhoz is felterjeszteni tartoznak.

Hasonlóképpen a m. kir. csendőrség központi nyomozó parancsnoksága is jelentéseit közvetlenül a VII./d. alosztály vezetőjéhez teszi meg és politikai rendészeti szolgálatának ellátása terén a VII. osztály – illetőleg a VII./d. alosztály vezetőjének irányítása alatt áll.

A politikai rendészeti szolgálat feladata különösen

- 1.) a politikai, nemzetiségi szervezkedések és mozgalmak felderítése és figyelemmel kísérése,
- 2.) olyan politikai, társadalmi, nemzetiségi stb. (nyílt vagy földalatti) szervezkedéseknek és mozgalmaknak megakadályozása, melyek a fennálló jogszabályokkal ellenkeznek,
- 3.) állandó tájékoztatás minden előforduló politikai, társadalmi megnyilvánulásról.

A szóbanlévő szolgálatra beosztottak, illetve kijelöltek alá- és fölrendeltségi, valamint felügyeleti és fegyelmi viszonyait ez a rendelet nem érinti.

Nem érinti ez a rendelet a m. kir. minisztériumnak 1939. évi június hó 22-én kelt 6210/1939. M. E. számú rendeletében a határvidéki m. kir. rendőrkapitányság és a határvidéki m. kir. rendőrkirendeltségek szervezetét és szolgálatát szabályozó rendelkezéseket sem.

Budapest, 1944. évi június hó 21-én.

v. Jaross Andor

18. Horthy Miklós vitézzé avatja Sztójay Dömét (1944. június 23.)⁶⁸

A napilapok rövid hírben tudatták, hogy Sztójay Döme m. kir. miniszterelnök úr felvételét kérte a Vitézi Rendbe és a Kormányzó Úr Ő Főméltósága, Rendünk Főkapitánya, vitéz nagybányai Horthy Miklós június 23-án ünnepélyesen vitézzé avatta.

Ez a vitézi avatás a mai sorsdöntő órákban, Rendünk életében újabb jelentős esemény. Vitéz Sztójay Döme felavatása azt is jelenti, hogy azokat a tündöklő eszméket, melyeket Főkapitány Urunk a Vitézi Rend alapításakor a rendtagok részére írt elő, mostantól kezdve az ország minden polgára is szem előtt fogja tartani. A katonai szellem át fogja hatni minden polgár szívét, mert az új kor szellemében a szociális Magyarország felépítésének megvalósulását érzi minden magyar ember. A miniszterelnök úr személye élő biztosíték és zálog arra, hogy a keresztény Magyarország felépítése megvalósul, beteljesedik. A szociális gondolatok, melyek eddig távoli ábrándképen éltek az emberek szívében, most majd közkinccsé válnak és kilépnek a Rend keretéből, hogy az egész ország, és nemzet egyetemességére kiárasszák a boldogabb jövő reményét.

De addig még sok a tennivaló, sok a munka. A belső arcvonal helytállása, egysége szükséges, hogy a miniszterelnök úr építőmunkája nyugalmas legyen. Bátor szívű harcosok és egység kell ahhoz, hogy az újítások végrehajthatók legyenek. Erre a harcra felsorakozik a Vitézi Rend minden egyes tagja, mert érzi és tudja, ez a munka, ez a harc a közöny és széthúzás ellen – a magyarság élet-halál harca. Ma leomlanak a hátrvonalak a küzdő harcosok és a hátszói belső, látszólag nyugalmas arcvonal között, mert ennek az új világnak felépítését, a legdrágább, a legszentebb kincs fogja biztosítani: a magyar vér.

Mi hisszük és tudjuk, hogy Rendünk új pillére lesz vitéz Sztójay Döme m. kir. miniszterelnök, aki a mi jövőnk egyik élő záloga és mi mindnyájan rábízunk életsorsunk irányítását, utódaink jövőjét, mert katonai múltja és politikai tevékenységének határozott iránya biztosíték a Rend és a nemzet minden tagja számára.

⁶⁸ A Kormányzó Úr Ő Főméltósága vitézzé avatta Sztójay Döme miniszterelnököt. *Vitézek Lapja*, 1944. július 1.

19. Részlet Szálasi Ferenc országjáró beszédéből (1944. június)⁶⁹

[...] Ebből a kormányból mindenkor ki kell emelnünk Sztójay miniszterelnök személyét, aki Darányi Kálmán óta először akarta a Hungarista mozgalmat bekapcsolni nemzetünk fejlődésébe és vezetésébe. Sztójay miniszterelnök az első, aki becsületesen és őszintén akarja, hogy nemzetünk leghatalmasabb népi mozgalma kapcsolódjék be a nemzet felelős vezetésébe és irányításába. Éppen ezért iránta mindig a legnagyobb megbecsülést kell tanúsítanunk [...]

20. Horthy Miklós el nem küldött levele Adolf Hitlerhez a német csapatok és biztonsági erők visszahívása tárgyában (1944. július 17.)⁷⁰

[...] Legutóbbi megbeszélésünkkor azt mondta excellenciád, hogy távol áll öntől Magyarország szuverenitásának megsértése, s azt ígérte, hogy amikor itt olyan kormány alakul, mely bírja az ön bizalmát, a legrövidebb időn belül visszavonják a német megszálló csapatokat és egyéb szerveket, amelyek ittléte átmeneti beavatkozást jelent szuverenitásunkba és így ismét helyreáll az ország önállósága. Azóta közel négy hónap telt el; nyomatékosan szeretném kérni excellenciádat, hogy értékes ígéretéhez híven rendelkezze el innen az itt tartózkodó megszálló csapatokat, SS-különítményeket és mindenekelőtt a Gestapót, amely napról napra teljesen értelmetlenül felesleges mártírokat teremt, önkényes rekvirálásokat hajt végre és vagonszámra szállítja el a magyar értékeket. A csapatok visszavonása megkönnyítené számomra is, hogy pozíciómban megmaradhassak. Visszatartom magam attól, hogy részletesebben kitérjek arra, mi minden megy itt végbe napról napra – parancsnokaik legjobb szándéka ellenére is – a nagyközönség szeme előtt, ami természetesen igen súlyos teherpróbát jelent a német–magyar barátság számára. Ha a népben azt az érzést váltják ki, hogy személyes szabadságát és vagyonát éppen szövetségese veszélyezteti, akinek leginkább kellene tisztelnie a barát jogait, olyan sűrűlódások keletkezhetnek, melyek elkerülése mindkét fél legegyszerűbb érdeke [...]

⁶⁹ MOL K-149 1944-4. sz. n. Eredeti tisztázat.

⁷⁰ MOL Horthy Miklós irathagyatéka. II. C. 23. Sajátkezűleg, ceruzával, eredetileg német nyelven írt fogalmazvány. Közli: *Horthy Miklós titkos iratai*. Az iratokat sajtó alá rendezte, magyarázó szövegekkel és jegyzetekkel ellátta: SZINAI Miklós–SZÜCS László. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1962. 466.

21. Ságvári Endre utolsó írása a Békepárt *Béke és Szabadság* című lapjában (1944. július 15.)

Ki a németekkel! Halál a hazaárulókra!

Az öt éve tartó háború és a tizenegy éves Hitler-zsarnokság vége felé közeledik. Az invázió sikerült. Cherbourg, Róma, Vitebszk, Minszk, Vilna elesett. A német rablóknak hetek alatt 36 tábornoka és több mint 500 000 katonája esett fogságba, vagy pusztult el. Nyugatról, délről feltartóztathatatlanul törnek Németország felé a szövetségesek. Keleten már csak 30 km-re állnak a német határtól. *Fehéroroszországban a német hadsereget a háború eddigi legnagyobb katasztrófája érte: A vörös hadsereg igazi „villámháború”-val 2 hét alatt 300 km-t tört előre és elsöpörte a közel egymilliós német hadsereget.*

A hitleri hadsereg felbomlása megkezdődött. Ez a hadsereg nem tudja többé feltartóztatni a szövetségeseket, legfeljebb újabb százvezrek pusztulása árán napokkal meghosszabbíthatja a náci zsarnokság nyomorult létét.

A végső döntés órája közeleg nemzetünk számára is. Bármelyik nap megindulhat a Szovjet támadása a Kárpátokon át. Létünk, egész jövőnk attól függ, hogy mint barát vagy mint ellenség kerülünk-e szembe a vörös hadsereggel. Azzal a vörös hadsereggel, mely a vele szembenálló haderőt a Kárpátoknál épp oly gyorsasággal fogja széjjelzúzni, mint a németek fehéroroszországi frontját. Ha ez a támadás megindul, a vörös hadsereg néhány hét alatt Budapesten lehet. Ezt már a németek és magyar bérenceik is tudják.

Ezért a fejvesztett pánik és puccs-kísérletek hazai fasisztáink soraiban. Érzik a vesztüket, azért akarják gyilkolni egymást. De egyben egyetértenek: készek honvédeink százezreit, egész népünket ágyúötlélnéknak a vörös hadsereg elé dobni. Készek egész országunkat hadszíntérré tenni, hogy fedezzék a németek visszavonulását, hogy Hitler zsarnokságát és a maguk terroruralmát néhány héttel még meghosszabbíthassák.

A fasiszta hazaárulóknak ezt a tervét, országunk szörnyű pusztulását meg kell akadályoznunk. *Csatlakoznunk kell a szövetségesek és a vörös hadsereg felszabadító harcához.* El kell pusztítanunk a német bérencek bandáját, ki kell kergetnünk a német megszállókat.

A MAGYAR FRONT: A Békepárt, a Független Kisgazdapárt, a Kettős-kereszt Szövetség (Legitimisták) és a Szociáldemokrata Párt csatasorba szólít minden magyart, aki kész küzdeni a náci zsarnokság ellen, bárhol

is volt, bármit is tett eddig. *Ma még mindenki szövetségesünk lehet, aki fegyvert ragad és harcba száll a német elnyomóval.*

Munkások! Népünk jövője kezünkben van. Maroknyi német van csak hazánkban, vert seregüknek nincs tartaléka. Egyetlen hatalmas erőfeszítéssel kiűzhetjük a német rabtartókat, pokolra küldhetjük bérenceiket.

Csak az egységes nemzet szabadságharca mentheti meg hazánkat a pusztulástól. *Csak a munkásság áldozatkész küzdelme biztosíthatja a magyar nép igazi uralmát országunkban.*

22. Jaross Andor belügyminiszter körrendelete a Magyar Front röpiratának lefoglalása tárgyában (1944. július 27.)⁷¹

M. kir. Belügyminiszter

189 648/1944. szám

VII. a.

Valamennyi vármegye alispánjának. Valamennyi közigazgatási kirendeltség vezetőjének. A m. kir. rendőrség budapesti és vidéki főkapitányának. A m. kir. csendőrség központi nyomozó parancsnokságának.

A budapesti kir. büntetőtörvényszék 1944. évi július hó 13-án kelt B.8018/1944. számú végzésével az ismeretlen helyen előállított „Magyarok!” című, „Megindult a világ népeinek döntő rohama” kezdetű, „Éljen a független, szabad, demokratikus Magyarország!” végződésű, „Magyar Front” aláírási röpirat kéziratának és bárhol található összes példányainak lefoglalását rendelte el.

Erről Címet tudomás és a lefoglalás foganatosítása végett értesítem.

Budapest, 1944. évi július hó 27-én

A miniszter rendeletéből
miniszteri o. tanácsos

⁷¹ MOL K-149 1944-651/5. 26. ő. e. Géppel írt másolat.

23. Jaross Andor belügyminiszter körrendelete az alárendelt hatóságoknak a rendvédelmi szervekkel kapcsolatos békepartí röpiratok lefoglalása tárgyában (1944. július 27.)⁷²

Valamennyi vármegye alispánjának. Valamennyi közigazgatási kirendeltség vezetőjének. A m. kir. rendőrség budapesti és vidéki főkapitányának. A m. kir. csendőrség központi nyomozó parancsnokságának.

A budapesti kir. büntetőtörvényszék 1944. évi július hó 13-án kelt B. 8019/1944. számú végzésével az ismeretlen helyen előállított, az egyik oldalán „Magyar Rendőr! Magyar Csendőr!” című, „A belügyi államtitkár április 3-án” kezdetű, „Segítsd a népet azzal, hogy feketelistára teszed a német barátokat!” végződésű, a másik oldalon pedig „Magyar Rendőr! Magyar Csendőr!” című, „A nép ellensége vagy, ha a Sztójay labanc kormány rendeleteit rákényszeríted a magyar népre” kezdetű, „Add így tudomására, hogy mi a véleményed róla!” végződésű röpirat lefoglalását rendelte el.

Erről Címet tudomás és a lefoglalás foganatosítása végett értesítem.

Budapest, 1944. évi július hó 27-én.

A miniszter rendeletéből:
miniszteri o. tanácsos

24. A Csendőrség Központi Nyomozó Parancsnokságának jelentése a Ságvári Endre elleni akció lefolyásáról (1944. július 27.)⁷³

Baloldali mozgalmak

I.

Általános helyzetkép

[...] Legutóbbi helyzetjelentésem óta a csillaghegyi nyomozó csoport több fontos szerepű egyént vett őrizetbe. Ezek egyikének elfogásánál a

⁷² Uo. 167. Géppel írt másolat.

⁷³ Hadtörténelmi Levéltár. Kristóf László és társai. B. 020/1959. IV. d. 318–320. A Csendőrség Központi Nyomozó Parancsnokságának heti összesítő jelentése. (1944. július 31.)

nyomozók és az elfogandó között tűzharc is fejlődött ki, melynek következtében az elfogandó kommunista a helyszínen meghalt; egy nyomozó, egy detektív és egy rendőr pedig súlyosan megsebesült. Az esetet részletesen a III. fejezet alatt jelentem [...]

Kommunista mozgalom

III.

[...] 2.) Július 27-én Palotás Ferenc tőrm., Kristóf László őrm. polgári ruhás nyomozók és Cselényi Antal államrendőrségi detektív Pétervári János rendőr őrmester által vezetett személygépkocsin Budapesten egy illegális kommunista találgát nyomkövetéssel megfigyelt. A megfigyelt két kommunista egyén az egyik budai cukrászdába tért be, ahol a fentnevezett nyomozóközegek őrizetbe akarták őket venni. Az őrizetbevétel kijelentése után dulakodás, majd tűzharc fejlődött ki, melynek során az egyik kommunista Cselényi detektívet mellbe, Pétervári János gépkocsivezetőt hasba, Kristóf László őrmestert pedig jobb combon lőtte. Közben Cselényi detektív és Palotás tőrm. is rálőtt a támadó kommunistára, aki összeesett. Ezután Palotás tőrm. a sértetlen kommunista egyén őrzéséről gondoskodott és a sebesülteknek az Új Szent János Kórházba való szállításáról intézkedett. Mielőtt azonban a sebesült kommunistát a kórházba szállították volna, behalt sérüléseibe. Pétervári János rendőrőrmester gépkocsivezető 30-án a reggeli órákban szintén behalt sérülésébe. Cselényi detektív és Kristóf őrm. állapota súlyos, de nem életveszélyes.

Fenti ügyben a részletes kivizsgáló jelentést a m. kir. Belügyminiszter úrnak (XX., VII. osztály, VII/d. alosztály), a m. kir. Honvédelmi Miniszter Úrnak (20. osztály) és a m. kir. Csendőrség Főfelügyelőjének már felterjesztettem.

25. Ságvári Endre boncolási vizsgálatának hivatalos elemzése (1944. augusztus 3.)⁷⁴

Vélemény

Dr. Ságvári (Spitzer) Ernő [sic!] halálának oka heveny belső elvérzés volt, ami tüdőlövés folytán jött létre. A bemeneti nyílás a mellkas baloldalán, a II. bordaközben volt feltalálható és minősége, az ovális-alakú hámhor-

⁷⁴ Hadtörténelmi Levéltár 065/1959. Budapesti K. B. Kristóf László és tsi. IX. d. 11. Feltehetően 1959-ben készült gépelt másodlat a Belügyminisztérium pecsétjével, a hitelesítő sajátkezű aláírásával.

zsolásos udvar miatt azt a látszatot keltheti ugyan, hogy a lövés ferdén érte a testet, de a löcsatorna egyenes lefutása azt határozottan megcáfolja. A bemeneti nyílás körüli ovális alakú hámhorzsolásos udvar úgy keletkezhetett, hogy a lövés pillanatában a bal felső végtag előre volt nyújtva. A lövedék a II. bordaközben fúrta át a mellkas falát és innen egyenesen, a gerincoszloppal párhuzamosan haladva előlről hátrafelé átfúrta a bal tüdő felső és alsó lebenyét, a rekeszt, a gyomorboltozatnak elülső és hátsó falát, átütötte a lépet és a rekeszen újra áthatolva visszakerült a mellüregbe és itt a III. borda magasságában, mégpedig a lapockavonalban volt feltalálható a hát bőre alatt a 6 mm-es „Long-Rifle” ólomlövedék, melynek felszínén 6 huzag lenyomata észlelhető. A nyomozati adatok, különösen a helyszínek ismerete hiányában a lövési sérülés mechanizmusát illetőleg határozottan nem nyilatkozhatunk. A bemeneti nyílás minősége és a löcsatorna lefutása alapján az a valószínű, hogy a lövés Dr. Ságvárit szentől szembe érte, mikor is nevezett, vagy előre dőlt testhelyzetben volt, vagy pedig a lövést leadó egyén sokkal magasabb helyen, például lépcső tetején állt.

Kmf.

Dr. Tamáska Lóránd
rendőrboncnok

26. A budapesti rendőrfőkapitány előterjesztése Horthy Miklóshoz (1944. július 28.)⁷⁵

A m. kir. rendőrség budapesti főkapitánya
60/1944. pol. en.

Tárgy: Cselényi Antal detektív és
Pétervári János rendőrőrmester
jelvényes kitüntetése.

*Magyarország Kormányzójának Kabinet Irodája
Budapest*

Folyó évi július hó 27-én 19 óra 45 perckor a csillaghegyi nyomozó csoportnál szolgálatot teljesítő Cselényi Antal detektív, Kristóf László és

⁷⁵ PIL 274. f. 11/9. ó. e. Eredeti fogalmazvány fotómásolata. – A <>jelölt szövegrészt a levél fogalmazója törölte. E pár szó vélhetőleg arra utal, hogy Ságvári védekezésre képtelen volt – miként ezt a tényt megerősíti a boncolási vizsgálat hivatalos elemzése.

Palotás Ferenc csendőrnnyomozók hosszú figyelés után Budapest területén nyomára jutottak dr. Ságvári Endrének, aki már mintegy hét éve földalatti baloldali szervező munkát végzett és vezetett. Nyomon követték és a XII. ker. Szép Ilonai villamos vasúti kocsiszín mellett lévő Nagy Béla féle cukrászdában egy állítólagos Szabados nevű kommunista társával figyelés alá vették, majd őket elfogni igyekeztek. Elfogásuk után motozás, illetve bilincselés közben dr. Ságvári Endre, aki izmos férfi, hirtelen dulakodni kezdett és a szomszéd asztalon levő aktatáskájához kapott, onnét önműködő pisztolyát előrántotta és rögtön tüzelt. Lövéseivel Cselényi Antal detektívet a jobb vállán, Kristóf László csendőrnnyomozót a jobb combján súlyosan megsebezte, míg a hatósági közegek segítségére siető Pétervári János rendőrőrmester gépkocsivezetőt haslövessel életveszélyesen talált.

A lövések leadása után dr. Ságvári Endre a helyiségből kimenekült, de a Palotás Ferenc <lövésétől legyengülve már és> csendőrnnyomozó és a sebesülten utánafutó Cselényi Antal detektív lövéseitől eltalálva holtan összeesett. Dr. Ságvári Endre Szabados nevű társát sikerült elfogni.

A sérültek közül Pétervári János rendőrőrmester állapota haslövés következtében annyira súlyos, hogy életbenmaradása kétséges.

Erre, valamint arra a körülményre tekintettel, hogy a kitüntetések soronkívüli adományozása a két karhatalmi testület tagjaira igen buzdító hatással lenne, a belügyminiszter úr utasítása, valamint a csendőrség felügyelőjének, végül a honvédelmi minisztérium csendőrségi osztályának szóbeli hozzájárulásával is a négy kitüntetési javaslatot a kormányzó úr Őfőméltóságához soron kívül előterjesztés végett mély tisztelettel felterjesztem.

Budapest, 1944. évi július hó 28-án

Petrányi György
főkapitány

27. Wayand Tibor detektív főfelügyelő vallomása a Népbíróságon Ságvári Endre likvidálásáról⁷⁶

[...] Ugray alezredesnél jelentkezve tudtam meg, hogy nem önálló osztályt szerveztek, amint azt Bakonyi korábban mondotta, hanem csupán a közbiztonsági osztály kebelében egy alosztályt.

Jelentkezésünk alkalmával jelentettem az alezredesnek, hogy a berendelték közül ketten Hain ügyosztályán dolgoztak. Nevezetesen Petri Géza Hainnak személyi titkára volt, dr. Versényi János pedig egyik csoportjának, illetve alosztályának vezetője volt. Miután pedig mindkettőn kérték, hogy őket helyeztessem vissza a bűnügyi osztályra, helyettük Ugray engedélyével Cselényi Antal és B. Varga István detektíveket rendeltettem be.

Hivatalos helyiségünk a Kossuth Lajos tér és Személynök utca sarkán lévő palotának 5 lakása lett. A vadonatúj bútorokkal való berendezés vagy 2 hetet vett igénybe. Ezen idő alatt jelentkeztek a berendelt rendőr- és csendőrtisztek, valamint a vidéki főkapitányságtól berendelt 5 detektív s a csendőrnyomozók. Létszámuk Ugrayval együtt 3 csendőrtiszt, 5 rendőrtiszt, 10 detektív, 10 csendőrnyomozó s egy hivatalsszolga.

[...] A VII/d. alosztályhoz vezényeltek közül se Juhász István, sem Cselényi Antal nem jelentkeztek a Szabadság téri palotában, mert mindkettő a csillaghegyi nyomozásnál voltak elfoglalva. Juhász mint irányító, Cselényi mint figyelő szolgálatot teljesítő. Egy napon felhívott engem telefonon Juhász s közölte velem, hogy előkerült a keresett dr. Ságvári Endre. Előállításában közben tűzharc keletkezett, melynek során Ságvári meghalt. Cselényi, egy csendőrnyomozó és egy rendőrszofőr pedig megsebesült. A három sebesült az Új Szent János Kórházban fekszik.

A hír vétele után Varga rendőrfőkapitánnyal (beosztva a VII/d. alosztálynál) meglátogattuk a sebesülteket. Velük beszélgetve megállapítható volt, hogy a személymotosztást elmulasztották s azért keletkezhetett a dr. Ságvári kezdeményezte tűzharc. Pár nappal később meghalt a rendőrszofőr is, aki haslövést kapott.

Pár nap múlva Ugray engem is Csillaghegyre küldött, hogy segédkezek az egyre nagyobb méreteket öltő nyomozásban.

⁷⁶ PIL 274. f. 11/23. ó. e. 73. Géppel írt másolat.

28. Juhász Antal⁷⁷ csendőrnnyomozó törzsrőmester tanúkihallgatása a katonai bíróságon Ságvári Endre elleni rendőri-csendőri akció ügyében (1958. február 18.)⁷⁸

Kérdés: Közlöm, hogy Kristóf László, Palotás Ferenc volt csendőrnnyomozók és Cselényi Antal volt detektív ügyében tanúként fogom kihallgatni. Figyelmeztetem az igazmondásra, mert a törvény a hamis tanúaszt 5 évig terjedhető börtönnel bünteti.

Felelet: Tudomásul vettem.

Kérdés: Milyen tervek voltak a csendőrnnyomozó alosztályon, illetve milyen előzménye volt Ságvári Endre elfogásának, gyilkosságának [sic!]?

Felelet: Én úgy emlékszem, hogy 1942-ben az Andrassy laktanyában folyt nyomozás során merült fel először Ságvári Endre neve. Figyelés folyt. Azonban amikor már elegendő adatot gyűjtöttünk lefogására, addigra eltűnt, nem találtuk. Ebben az időben különösen 1944-ben az volt a gyakorlat, hogy minden komolyabb kommunista vezető elfogása állandó feladat volt és Ságvári Endre pedig az OIB titkára volt. Azonban ebben az időben, 1944 nyarán semmiféle adattal emlékezetem szerint nem rendelkezünk Ságvári Endre tartózkodási helyét, kapcsolatait illetően. Lényegében Ságvári Endréhez Sugár György lefigyelése útján jutottunk el.

Kérdés: Hogyan jutottak el Sugár György figyelésén keresztül Ságvári Endréhez?

Felelet: Azon a napon, amikor Ságvári Endrét lelőtték, Palotás Ferenc, Kristóf László és Cselényi Antal, valamint Pétervári János gépkocsiveető feladatot kaptak Sugár György lefigyelésére, kapcsolatainak megállapítására, azok lefigyelésére. Sugár György azon a napon találkozott Ságvári Endrével. Én nem tudom, hogy a nyomozók felismerték-e, vagy sem, de mint Sugár kapcsolatát figyelték. Ezután Ságvári Endre Kőbányán találkozott Szabados Lajossal és együtt mentek Budára egy cukrászdába. A nyomozók követték őket.

Kérdés: Miért határozták el Ságvári és Sugár [sic!] lefogását, ha csak a lefigyelésre kaptak parancsot? Mit tud erről?

⁷⁷ Juhász Antal csendőrnnyomozó törzsrőmester a Ságvári Endre elleni akcióban részt vett rendőri-csendőri nyomozócsoport szolgálati előjárójának – Juhász István csendőrnnyomozó alhadnagynak – testvéröccse. 1934-től tagja a csendőrségnek. 1944-ben bátyja mellett a csendőrnnyomozó központ törzsalosztályán a baloldali alcsoportban szolgált. 1945-ben letartóztatták. A Budapesti Megyei Bíróság mint háborús bűnöszt halálra ítélte. A Legfelsőbb Bíróság 1954 januárjában életfogytig tartó börtönbüntetésre enyhítette büntetését. 1960 decemberében büntetésének hátralévő részét kegyelemből 3 évi próbaidőre felfüggesztették.

⁷⁸ Hadtörténelmi Levéltár. Budapesti Katonai Bíróság 065/1959. Kristóf László és társai. Vizsgálati iratok. III. d. 189–192.

Felelet: Erre konkrét pontos választ adni nem tudok. Arra emlékszem, hogy a cukrászdából betelefonáltak. Azt hiszem, tanácsstalanok voltak. A bátyámmal, Juhász Istvánnal beszéltek, aki azt hiszem, utasítást adott az igazoltatásra és az elfogásra.

Kérdés: Hogyan zajlott le Ságvári és Szabados igazoltatása?

Felelet: Én úgy emlékszem, hogy elosztották az erőt. Úgy találták, hogy Szabados az erősebb és annak lefogásával Palotás Ferencet és Pétervári János gépkocsivezetőt bízták meg, azért, mert négyük közül ők ketten voltak fizikumuk szerint erősebbek. Cselényi Antal és Kristóf László pedig Ságvári Endre lefogását végezte. Ezután az események pontos lezajlására nem emlékszem. Azt tudom, hogy mind a négyen bementek és igazoltatásra szólították fel Ságvárit és Szabadost. Úgy tudom, hogy Ságvári Endre igazolvány helyett, vagy a kabátzsebéből, vagy a táskából pisztolyt rántott és lőtt. Így kezdődött el a lövöldözés.

Kérdés: Milyen fegyver volt a résztvevőknél?

Felelet: Arra határozottan emlékszem, hogy Cselényi Antalnál egy Walter rendszerű pisztoly, Palotás Ferencnél és Kristóf Lászlónál pedig egy-egy „liliputi” 6,35 mm kaliberű pisztoly volt. Úgy emlékszem, a gépkocsivezetőnél nem volt pisztoly.

Kérdés: Kik használták a fegyverüket Ságvári Endre elfogásakor?

Felelet: Arra határozottan emlékszem, hogy Cselényi Antal használta. Arra is határozottan emlékszem, hogy Palotás Ferenc közvetlenül a dulakodásban nem vett részt, hanem Szabadost őrizte, hanem Pétervári János gépkocsivezető ment Cselényi és Kristóf segítségére. Ugyanakkor azonban használnia kellett a fegyvereit Palotás Ferencnek és Kristóf Lászlónak is, máskülönben kitüntetést nem kaptak volna és gyávának lettek volna bélyegezve. Erről pedig nem volt szó.

Kérdés: A fegyverhasználattal kapcsolatban milyen parancsot adtak ki a csendőrség vezetői?

Felelet: Az esettel kapcsolatban azt a tanulságot szűrték le, hogy helytelen ilyen háborús időben 6,35 mm kaliberű pisztoly rendszeresítése, mert nem hatásos és parancsot adtak nagy kaliberű, 9 mm kaliberű pisztolyok kiadására.

Kérdés: Adtak-e ki olyan parancsot, amelyben avval foglalkoztak volna, hogy valakinél a gyilkosság során nem volt fegyver és ezért halt meg a gépkocsivezető?

Felelet: Ilyen parancsról nem tudok. Arra viszont határozottan emlékszem, hogy Palotás Ferencnél, Kristóf Lászlónál és Cselényi Antalnál volt pisztoly.

Kérdés: Milyen sérüléseket szenvedett Ságvári Endre?

Felelet: Emlékezetem szerint két halálos sérülést szenvedett, egyéb sérüléseire nem emlékszem.

Kérdés: Mi történt utána Szabados Lajossal?

Felelet: Az eset után Szabados Lajost előállították, majd bátyám Juhász István beszervezte. Úgy emlékszem, segítségével még két kapcsolatát tudtuk letartóztatni.

Kérdés: Volt-e Szabados Lajosnak előzetes szerepe Ságvári elfogásában?

Felelet: Nem volt. Őt is akkor ismertük meg, majd pedig ezután szerveztük be.

Kérdés: Van-e még az ügygel kapcsolatban egyéb közölnivalója?

Felelet: Nincsen.

Kérdés: Kihallgatást befejeztem.

A jegyzőkönyv helyesen van felvéve, amelyet elolvasás után helybenhagyólag aláírok.

Felvette: Bruzsa Gábor s. k. r. fhdgy.

Juhász Antal s. k.
tanú

29. A kormányzói kabinetiroda főnökének levele Jaross Andor belügyminiszternek a Ságvári Endre likvidálásában részt vett csendőrnnyomozók kitüntetése tárgyában (1944. augusztus)⁷⁹

175/J/1944

Sürgős!
Bizalmas!

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

A Kormányzó Úr Ő Főméltósága a m. kir. rendőrség budapesti főkapitányának folyó évi július hó 28-án 60/1944. pol. eln. szám alatt Nagyméltóságod utasítása alapján előterjesztett javaslatára Cselényi Antal detektívnek a Magyar Érdemkeresztet a hadiszallagon,⁸⁰ Palotás Ferenc

⁷⁹ PIL 274. f. 11/9. ó. e. Géppel írt tisztázat.

⁸⁰ Cselényi Antal nem kapta meg a kormányzó által jóváhagyott kitüntetést. Jaross belügyminiszter 1944. augusztus 2-án kérte ugyan a miniszterelnököt: eszközölje ki a minisztertanács hozzájárulását a rendőr-

II. gy. törzsrőmesternek a Magyar Ezüst Érdemérmét a hadiszallagon, Kristóf László gy. őrmesternek és Pétervári János rendőrőrmesternek pedig a Magyar Bronz Érdemérmét a hadiszallagon óhajtja adományozni.

Ehhez képest van szerencsém Nagyméltóságodat felkérni, hogy a nevezettek érdekében a megfelelő előterjesztést megtenni méltóztassék.

Egyben megengedte Ő Főméltósága azt is, hogy a súlyosan sebesült Pétervári Jánosnak a kitüntetési jelvény már most átadassék és ezért egy Magyar Bronz Érdemkeresztet a hadiszallagon a nevezettnek való átadás végett a m. kir. rendőrség budapesti főkapitányához eljuttattam.

A vonatkozó kitüntetési javaslatokat idezárta megküldöm.

Fogadja Nagyméltóságod őszinte tiszteletem nyilvánítását.

Ambrózy

30. Részletek Ságvári Endre tárgyalópartnerének rendőrségi vallomásából (1945. január 23.)⁸¹

[...] Lebukásom előtti csütörtökön reggel, mint minden reggel 6.30-kor kezdtem meg a munkám és dolgoztam du. 3.30-ig kb. Megmosdottam, felöltöztem és innen egyenesen a du. 4 órai találkámra mentem. S. E. [Ságvári Endre] elvtárshoz a Liget tere, ami munkahelyemhez, a Bihari u. 33-hoz kb. 10 perc. A Liget téren találok S. E. elvtárral. Én 2–3 perccel előbb értem ki a találkozási helyre és egy padon ültem. S. E. elvtárs egy-két perc késéssel a 26-os Liget téri megállójának irányából jött felém. Ő egy csomag gyümölcsöt hozott, én ugyancsak egy csomag őszi barackot hoztam, amit beszélgetés közben megettünk. Teljes pontossággal

detektív kitüntetéséhez (PIL 724. f. 9. ő. e. 18–20.), erre azonban nem került sor. Így érthető, hogy a rendőri kitüntetésekéről folyamatosan hírt adó *Belügyi Közlöny* egyetlen száma sem tett említést Cselényiről. – *A Csendőrségi Lapok* 1944. október 1-jei száma viszont beszámolt Palotás és Kristóf kitüntetéséről: előbbit „államellenes szervezkedésnek felderítése terén teljesített kiváló szolgálataiért, valamint egy régen körözött vezető kommunista egyén tűzharcban történt leküzdése alkalmával tanúsított bátor magatartásáért”, utóbbit „egy régen körözött kommunista elfogása és tűzharcban történt leküzdése alkalmával tanúsított önfeláldozó és bátor magatartásáért” jutalmazták.

⁸¹ PIL 274. f. 11/31. ő. e. 26–27. Géppel írt másolat, „Szabados Lajos vallomása” aláírással. – Szabados Lajos további sorsáról mindössze annyit sikerült megtudnunk, hogy a Kristóf-per 1958-as és 1959-es bírói tárgyalásán szabad emberként tanúskodott. 1958-ban a kihallgató tisztnek arra a kérdésére: „Volt-e büntetve?” – meglepő választ adott: „Igen, a múlt rendszerben.” (Hadtörténelmi Levéltár B. 020/1959. Vizsgálati dosszié. III. 92. 185.)

nem tudom megállapítani, hogy 10 vagy 15 percig beszélgettünk, s menet közben a X. kerületi előjáróságig és innen vissza jövet felültünk a 36-os villamosra. A 36-os villamossal még mentünk a Rákóczi útig, a Rókus kórháznál átszálltunk a 44-es villamosra és ezzel a Budagyöngye-i megállóig [sic!]. A Budagyöngye-i megállónál a bódéknál ismételten vettünk egy kevés gyümölcsöt és innen gyalog mentünk a Lotz Károly u. 24. számú házig. S. E. elvtárs már az utcán azt mondta, hogy a környék nem valami jó, értve ezt a fegyverraktárra, mert a Lotz Károly utcában több helyen német katonai autók álltak. Miután egész lassan az utca másik végére értünk és lassan visszafelé jöttünk a megjelölt számig, nem vettünk észre semmi gyanúsat és így bementünk abba a házba, ahol a jelzett fegyverraktár állt. Amennyiben az utcán lévő megállapodásunk értelmében S. E. mint albérleti lakást kereső nem volt aktuális megbeszélés [sic!], hisz a házmaster, akinek ezt beadni kellett volna, nem volt odahaza, hanem csak egyik rokona. Nem tudtuk beszélgetés közben alaposabban megvizsgálni a terepet és így rövid benttartózkodás után a lakást elhagytuk.

Nem emlékszem pontosan, hogy ugyanazon az úton mentünk-e vissza Budagyöngye felé, de nem tekeregtünk az utcán soká és bementünk a cukrászdába, ahol kb. 3/4 óra vagy egy óráig beszélgettünk. Előző találkánkon, ami kb. egy héttel előzőleg volt, majdnem 3 óráig voltunk együtt. Azért jegyzem meg, hogy a kommunista párt létrehozásáról beszélgettünk, mert S. E. velem való beszélgetése alkalmával főképpen azután érdeklődött, hogy a munkásság – gyári munkásság – milyen szimpátiával viseltetik a Békepárt irányában.

Ahogy már mondtam, három detektív jelent meg és a törvény nevében kövessük felszólítással engem kézenfogott az egyik, a másik kettő S. E-hez [sic!]. Mielőtt még hozzányúlhatott volna – én már egy félfordulattal a kijárat felé voltam fordulva – közöttük dulakodás közben lövések voltak, oly gyorsan és váratlanul, hogy teljes pontossággal a részleteket nem bírom vázolni. A két detektív megsebesült, az, amelyik engem fogott – mert S. E. közben felállt – engem elengedett, én a kijárat felé szaladtam, ahol egy bajonetes katona fogott meg. S. E. ugyancsak a kapuig szaladt és egy vagy két lövés után, amit a harmadik detektív adott le, összeesett.

Engem azzal az autóval vittek el, amelyben a két sebesült detektívet a János kórházba vitték. A János kórházból Csillaghegyre vittek. Megérkezésem után kétszer megtaláltak és utána, amikor kisleányom behozatalát tették kilátásba, valamint lelövését úgy neki, mint nekem, reggel mikor ismét bevitték vallatni, megverés nélkül vállaltam összekötőm átadását.

[...] Szeretném, ha az illetékes vizsgáló bizottság úgy venné nyilatkozástom, ahogy én írásommal a vizsgálat menetét megkönnyíteni szeretném,

mert én az egész ügyet bűnöm ellenére, amit nagyságánál fogva nem tudok eléggé kihangsúlyozni, nemcsak személyes ügyemnek tekintem, hanem a munkásmozgalom ügyének.

Személyem a munkásmozgalom részére tudom, hogy nem érték és éppen ezért *nem védekezni óhajtok*, de annyit szeretnék csak, hogy ezt a mozgalom illetékes vezetői vegyék úgy, mint *egy rohadék állításait, amit érzései őszintén diktálnak*. Nem tudok szégyenemre még mentséget sem felhozni, csak az ítélezést várom, ami talán meg fog nyugtatni.

31. A Csendőrség Központi Nyomozóparancsnokságának jelentése a lelőtt Ságvári Endre lakásán foganatosított házkutatásról (1944. augusztus 16.)⁸²

[...] *Csillaghegy*: Az elfogatása alkalmával agyonlőtt dr. Ságvári Endre lakásán talált iratokból a nyomozócsoporthoz megállapította, hogy nevezett a „Békepárt” vezetőségének egyik legjelentősebb tagja volt. Ő szerkesztette a „Béke és Szabadság” című pártújságot. Lakásán a kiadásra előkészített 4. számú újság kézírata is előkerült. [...]

32. A Belügyminiszter körrendelete az alárendelt hatóságoknak a Ságvári Endre mártírhalálát hírül adó békepártbeli röpiratok lefoglalásáról (1944. augusztus 21.)⁸³

M. Kir. Belügyminiszter

195 918/1944. szám

VII. a.

Valamennyi vármegye alispánjának. Valamennyi közigazgatási kirendeltség vezetőjének. A m. kir. rendőrség budapesti és vidéki Főkapitányának. A m. kir. csendőrség központi nyomozó parancsnokságának.

⁸² Részlet a csendőrség Központi Nyomozóparancsnokságának 1944. augusztus 16-án kelt, sokszorosított összesítő jelentéséből. Közli: *Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből. 1935–1945.* I. m. 525.

⁸³ MOL K-149. 650/5. f. 26. ő. e. 127. Géppel írt másolat.

A budapesti kir. büntetőtörvényszék 1944. évi augusztus hó 19-én kelt B. I. 8788/2/1944. számú végzésével az ismeretlen helyen előállított „Ságvári Endre 1913–1944” című 1944. augusztus keltezésű „Békepárt” aláírású röpirat (sajtótermék) bárhol található példányainak lefoglalását rendelte el.

Erről Címet tudomás és a lefoglalás foganatosítása végett értesítem.

Budapest, 1944. évi augusztus hó 21-én.

A miniszter rendeletéből
miniszteri o. tanácsos.

33. Nagy Ferenc miniszterelnök gyászbeszéde Ságvári Endre temetésén (1946. augusztus 9.)⁸⁴

A magyar köztársaság kormányának nevében hajtom meg a kegyelet zászlóját a Kommunista Párt vértanúi előtt. Ezek a férfiak a Kommunista Párt tagjai voltak, *de az egész magyar nép vértanúi, mert életüket a magyar nép egészségének felszabadításáért áldozták.* A Kommunista Párt vértanúinak, éppen úgy, mint a demokrácia minden vértanújának megadta a Gondviselés azt a nagy elégtételt, hogy munkájuk nyomán megszületett a szabadság. A magyar kormánynak az a kötelessége, hogy *a szabadság hőseinek emlékét ápolja.* Folytassák tovább álmukat új pihenőhelyükön a magyar demokrácia vértanúi. A magyar kormány pedig teljesíteni fogja a vértanúk áldozataiból reá háruló kötelezettségeket.

34. Pfeiffer Zoltán pártonkívüli képviselő méltatja Ságvári Endre és Bajcsy-Zsilinszky Endre áldozatvállalását (1947. június 27.)⁸⁵

[...] Teleki öngyilkossága már nem akadályozhatta volna meg a romlást. Tudom, a túloldal kifogásolta Reicher Endre barátomnak azt a megnyilatkozását, amelyben ő Teleki magatartását példaként említette meg [...]

⁸⁴ Komor gyászpompával helyezték végső pihenőhelyükre a Kommunista Párt mártírjait. *Kis Újság*, 1946. augusztus 11. – 1946. augusztus 9-én temették a Kerepesi Temető díszsírhelyeibe Sallai Imrét, Fürst Sándort, Rózsa Ferencet, Schönherz Zoltánt és Ságvári Endrét.

⁸⁵ *Nemzetgyűlési Napló*, 1945–1947. VIII. k. Budapest, 175.

Ne menjünk bele ebbe a vitába, nem méltó ez ezekhez az órákhoz és higgye el Justus képviselőtársam: nem az a lényeg, hogy ön feláldozza-e az életét vagy sem, hanem az a lényeg, hogy a magyar munkásság, a magyar parasztság ezrei, tízezrei, százezrei évszázadokon keresztül feláldozták életüket a szabadságért. Ez a döntő ebben, mert lehetnek különféle megoldások, tudom, hogy egy politikus részére nem megoldás az, ha öngyilkos lesz és ebben igaza van igen t. képviselőtársamnak. Ebben a tekintetben tanultunk mi, magyar ellenzék, botcsinálta ellenzék is, tanultunk Bajcsy-Zsilinszky Endrétől. Rájöttünk arra, hogy harcolni és küzdeni kell elveinkért mindhalálig minden áldozat árán is, mellékes, hogy kitől veszünk példát: Ságvári Endrétől vagy Bajcsy-Zsilinszky Endrétől [...]

35. A Budapesti Népbíróság ítélete Cselényi Antal bűnügyében (1948. április 2.)⁸⁶

A Magyar Köztársaság nevében!

A Budapesti Népbíróság a háborús bűntett miatt vádolt Cselényi (Zimmer) Antal elleni bűnügyben az alulírt helyen és napon tartott nyilvános tárgyalás alapján meghozta a következő

ítéletet

A Népbíróság az ismeretlen helyen távollévő Cselényi (Zimmer) Antal vádlottat, aki az 1903. évi február hó 3. napján Fegyverneken született, magyar anyanyelvű és állampolgár, atyja: Zimmer Sebestyén, anyja: Fejt Katalin, nős Major Margittal, utolsó ismert lakása: Budapest, Növény út 5.

Bűnösnek mondja ki az Nbr. 11. §-ának 5. pontjában meghatározott háborús bűntettben.

A Népbíróság ezért:

Cselényi (Zimmer) Antal vádlottat az Nbr. 7. §-a /2/ bekezdésének 6. és 8. pontjai alapján életfogytig tartó kényszermunkára, mint főbüntetésre, továbbá vagyonek Kobzásra és politikai jogai gyakorlásának 10 (tíz) évi felfüggesztésére, mint mellékbüntetésre ítéli.

⁸⁶ BFL 1949. á. ü. 86 874. Gépelt másolat. – A per időszakában Cselényi Antal szerepe a Ságvári-ügyben még feltáratlan volt.

Vádlott a Bp. 479. és 480. §-ai értelmében köteles az eddig felmerült 40.– Frt, valamint az ezután felmerülő bűnügyi költséget az államkincstárnak megtéríteni.

A népbíróság az ítélet rendelkező részét – jogerőre emelkedése után, az Nbr. 52. §-a értelmében – kiadni rendeli a budapesti népügyészségnek, az Orsz. Bűn. Nyilv. Hiv.-nak, Budapest szfv. polgármesterének és a budapesti pénzügyi igazgatóságnak.

NB VIII. 601/1948/2. sz.

Ez az ítélet a főbüntetést megállapító részének kivételével végrehajtható.

Budapest, 1948. április 2. napján.

A népbíróság Elnöke

INDOKLÁS

A népbíróság ebben az ügyben az Nbr. 6. §-ával terhelt távollétében folytatta le az eljárást és hozta meg az ítéletet.

Népügyész a tárgyaláson a távollévő vádlott ellen az 1947. NB. 981/5. sz. vádiratban emelt vádat változatlanul fenntartotta.

A népbíróság, minthogy a vádlott ismeretlen helyen távol van, vele szemben a Bp. 470. §-ában meghatározott eljárást lefolytatta.

A népbíróság [...] Aranka, Ligeti László és Kohn Éva tanúk eskü alatti vallomása, valamint Goldstein Miklós, dr. Floss Györgyné, Cseh Anna és Scher Ibolya tanúknak a Bp. 313. §-a alapján ismertetett nyomozati vallomása és a tárgyalás egyéb adatai alapján a következő tényállást állapította meg és vette bizonyítottnak:

Cselényi (Zimmer) Antal vádlott Budapesten, az 1944. évben, mint a svábhegyi politikai rendőrséghez beosztott detektív a politikai és származásuknál fogva üldözötteket súlyosan bántalmazta, gumibottal és kézzel ütötte-verte, az elektromos villanyozó géppel villanyozta. Így Cseh Annát gumibottal agyba-főbe verte, cipőjét levetette, harisnyáját szájába dugta. [...] Arankát hajánál fogva a földön ráncigálta s ugyancsak gumibottal összeverte, s mikor [...] Aranka az elszenvedett kínoktól maga alá piszkított, arra kényszerítette, hogy a padlót szájával feltisztítsa. Ligeti Lászlót ütéssel, veréssel és villanyozással kínoztta.

Vádlott ily módon tettese volt emberek törvénytelen megkínzásának.

Mely cselekménye a rendelkező részben meghatározott háborús bűntett tényelemeit meríti ki.

Beszámítást kizáró és büntethetőséget megszüntető ok hiányában a bíróság a vádlott bűnösségét megállapította.

A büntetés kiszabásánál a népbíróság enyhítő körülményt nem észlelt. Súlyosbító körülményt képez vádlott cselekményeinek feltűnő durvasága.

Budapesten, 1948. évi április hó 2. napján.

Balás Gyula Wágner Károly Benkő Ede Szalay Sándor népbírák
Dr. Késmárky Ernő a tanács elnöke

VÉGZÉS

Ez az ítélet a főbüntetést megállapító részének kivételével végrehajtható.

K.m.f.

Dr. Késmárky Ernő
a tanács elnöke

36. A Legfelsőbb Bíróság enyhítő ítélete Palotás Ferenc⁸⁷ bűnügyében (1949. december 28.)⁸⁸

A Népköztársaság nevében!

A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága
a háborús büntett miatt Palotás Ferenc ellen indított bűnügyet, melyben
a budapesti büntetőtörvényszék B XLV. 17. 035/1949-4 szám alatt íté-

⁸⁷ Palotás Ferenc volt csendőr törzsőrmestert 1949. szeptember 14-én előzetes letartóztatásba helyezték. A Budapesti Államügyészség háborús büntett elkövetésével vádolta, mivel az általa és csendőrtársai által őrizetbe vett kommunista és más üldözött személyeket válogatott kínzásokkal igyekezett terhelő vallomásra bírni. Végül pedig „1944. július 27-én több csendőrnnyomozó társával együtt Ságvári Endrét, a kommunista párt titkárát elfogták és a Hűvösvölgyben, a Belvedere épületétől nem messze kivégezte”. Mindezek alapján 1949-ben a Budapesti Büntetőtörvényszék Palotás Ferencet első fokon halálra ítélte. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága a vádlott és védő fellebbezése alapján az ítéletet vizsgálat alá vette és a főbüntetést 1949. december 28-án életfogytig tartó kényszermunkára változtatta. A Budapesti Katonai Bíróság 1959. szeptember 12-én megerősítette a korábbi ítéletet (életfogytig tartó börtön).

A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága Katonai Kollégiumának Különtanácsa az 1959. november 25. napján tartott zárt fellebbezési tárgyaláson halálra ítélte Palotás Ferencet. (Hadtörténelmi Levéltár, Budapesti Katonai Bíróság. 065/1959. 772. d.)

⁸⁸ Hadtörténelmi Levéltár, Budapesti Katonai Bíróság. 065/1959. 772. d. 191–193.

letet hozott, nyilvános tárgyaláson vizsgálat alá vette és meghozta a következő

ítéletet:

A Legfelsőbb Bíróság a törvényszék ítéletének a vádlott főbüntetése kiszabására vonatkozó részét megváltoztatja és Palotás Ferenc vádlottat a Nbnov. 7. §-ának b.) pontja alapján főbüntetésül életfogytig tartó kényszermunkára ítéli,

egyben a hivatalvesztésben és a politikai jogok gyakorlata felfüggesztésében álló mellékbüntetés alkalmazásának a törvényszék ítéletében írt feltételtől való függővé tételét mellőzi,

az egyéb irányú fellebbezéseket pedig elutasítja.

Indok:

I.) A törvényszék ítélete ellen vádlott és védője jelentett be fellebbezést téves minősítés miatt, a büntetés enyhítése céljából, továbbá a védő bizonyítási indítványának elutasítása miatt.

A jelen indoklás további részében kifejtettek szerint ezek a fellebbezések – a büntetés enyhítését célzó perorvoslatok kivételével – alaptalanok.

II.) A védő az elsőfokú bíróság előtt sikertelenül kérte a 3. sorsz. alatti iratában felsorolt tanúk kihallgatását arra a körülményre nézve, hogy vádlott üldözött személyeket mentett meg és a foglyokkal jól bánt. A becsatolt újsággözelemény felolvasása útján a védő azt kívánta bizonyítani, hogy Ságvári Endrét nem a vádlott ölte meg: Árbócz János tanúkenti kihallgatásával pedig azt kívánta igazolni, hogy vádlott ellen fegyelmi eljárás indult azért, mert a Ságvári Endre halálát eredményező eljárás alkalmával vádlottnál szolgálati lőfegyver nem volt.

Vádlott és védője fellebbezésükben az 1949: XI. tc. 42. §-ának 2. bekezdése alapján az elsőfokú bíróság által mellőzött bizonyítás felvételét is kérték. Ezzel kapcsolatosan egyben azonos körülményekre még dr. Ries István, Bárdi Sándorné és Czigány József tanúk meghallgatását is indítványozták.

A vádlottnak más személyekkel szemben és a vádbeli eseteiktől különböző alkalmakkor tanúsított magatartása az ügy elbírálása szempontjából nem jelentős körülmény. A többi bizonyítási indítvány pedig a Legfelsőbb Bíróság döntésének az indoklás további részéből kitűnő irányba folytán ugyancsak közömbös körülményekre vonatkozik.

III.) Vádlottnak a Ságvári Endre elfogása és megölése körüli szerepével kapcsolatos tényállást az elsőfokú bíróság a rendelkezésre álló egyedi bizonyító eszközök, a vádlott vallomásának alapulvételével alapította meg.

A törvényszék bizonyítottanak vette azt, hogy vádlott is azok között a nyomozók között volt, akik:

„behatoltak a cukrászdába, ahol Ságvári és társa látva, hogy a nyomozók elfogatásukra készülődnek, menekülni igyekezett...”

Ez a ténymegállapítás azonban az iratok tartalmával ellentétben áll, tehát iratellenes, mert vádlott ilyen vallomást nem tett, sőt egyenesen tagadta ezt, hogy Ságvári Endre elfogása végett a cukrászdába behatoló és a nevezett halálát előidéző nyomozók között ekkor ő is ott lett volna. Ilyen ténymegállapításnak semmiféle egyéb tartalmilag megfelelő bizonyíték sem áll rendelkezésre.

A vádlott által beismert egyéb tényekből sem lehet a vádlott ezirányú tagadásával szemben ilyen ténymegállapítást eredményező ténybeli következtetést vonni. A törvényszék tehát iratellenesen, illetve helytelen ténybeli következtetéssel jutott a szóbanlevő ténymegállapításhoz.

A Legfelsőbb Bíróság a fentiekhez képest a helyes tényállást az iratok alapján maga is megállapíthatónak találta. – Ezért az 1949. évi XI. tc. 67. §-ának 2. bekezdése alapján az elsőfokú bíróság részéről a Ságvári Endre elfogását és megölését érintő tényállásrészről akként helyesbített, hogy a fentebb szószerint idézett résznek tényként való megállapítását – mellőzte.

A Legfelsőbb Bíróság határozatát egyebekben azokra a tényekre alapította, amelyeket az elsőfokon eljáró bíróság valószínűleg fogadott el.

IV.) A Legfelsőbb Bíróság ítélezésénél eként irányadó tényállás szerint vádlott mint csendőrségi nyomozó az általa teljesített nyomozásokban és vallatások során az elfogott kommunistákat a törvényszék ítéletében részletesen is felsorolt, nagy számú esetben, az ugyanott leírt módon, különösen súlyos testi és lelki bántalmazásokkal sanyargatta. A vádlott által véghezvitt kegyetlenkedések mértéke és módja olyan volt, hogy ő azok által egyfelől a sértettek testi épségét huzamosan és komolyan veszélyeztette, másfelől a sértetteket az emlékezetükben tartósan rendkívül terhes élményként visszamaradó testi és lelki gyötrelmeknek, megaláztatásoknak tette ki.

Ez a magatartás az *emberek megkínzásának* fogalma alá esik és az még az elkövetés idején érvényben volt jogszabályok szempontjából is *törvénytelennek* minősül.

Eként vádlott bűncselekménye a Nbr. 11. §-ának 5. pontjában meghatározott háborús bűntettnek alkotó elemeit felöleli – és így az elsőfokú bíróság arra a törvénynek megfelelő minősítést alkalmazta.

V.) Téves ellenben a törvényszék ítélete abban a részben, amellyel a vádlottnak bűnösségét a Nbr. 11. § 5. pontjában meghatározott bűnt[ett]ben a Ságvári Endre elfogásával és megölésével kapcsolatosan is megállapította.

A Legfelsőbb Bíróság által a fentebbiekben helyesbített tényállás szerint nem nyert bizonyítást az, hogy vádlott Ságvári Endre megrohanását és megölését elkövető nyomozók között az események ezeknél a mozzanatainál jelen lett, azokban részt vett volna.

Nem merült fel olyan következtetés levonására alkalmas adat sem, hogy a nyomozóknak szándéka már a megfigyelés alatt eleve Ságvári Endre megölésére irányult volna, s hogy ehhez képest velük e vonatkozásban a vádlott is akarategységben lett volna – függetlenül attól, hogy a Ságvári Endre megölését végrehajtó nyomozók közt a cselekmény végrehajtásakor ott volt-e, avagy sem.

Viszont vádlottnak az a bebizonyított szerepe, hogy őt felettes hatósága a többi nyomozóval együtt a vádlott által akkor név szerint nem ismert Ságvári Endre megfigyelésére, illetve elfogására utasította és hogy ő a megfigyelést nyomozó társaival együtt teljesítette is – magában véve sem a Nbr. 11. §-ának 5. pontjában írt háborús bűntettnek, sem más bűncselekménynek alkotó elemeit nem tölti ki.

Éppen ezért a Legfelsőbb Bíróság Ságvári Endre megölésének vonatkozásában a vádlott bűnösségének kimondását mellőzte. E részben külön felmentő rendelkezésnek helye és szüksége nem volt. Vádlott ugyanis már a terhére megállapított egyéb cselekvőségekkel is megvalósította a Nbr. 11. §-ának 5. pontja szerinti háborús bűntetthez megkívánt összes tényálladási elemet.

VI.) Jóllehet vádlottnak a Ságvári Endre elfogásában és megölésében való részessége bizonyítékok hiányában megállapítható nem volt, a Legfelsőbb Bíróság mégis a vádlott terhére szolgáló súlyosbító körülményként értékelte azt a tényt, hogy vádlott is tagja volt a Ságvári Endre figyelésére és elfogására kiküldött nyomozócsoportnak,

és így tevékenységével ő maga is közrehatott az események olyan irányú kifejlődésében, mely a kommunista mozgalom hőségének és mártírújának, Ságvári Endrének halálához vezetett.

A Ságvári Endre megölésével kapcsolatban a törvényszék által is észlelt megfelelő súlyosító körülményének ilyen értelemben való helyesbítése mellett a Legfelsőbb Bíróság is magáévá tette az elsőfokú bíróság ítéletében egyebekbe tévedés nélkül számbavett súlyosító okokat.

Enyhítő körülménynek találta viszont a Legfelsőbb Bíróság a vádlott bűncselekményének elkövetése óta eltelt hosszabb időt.

A büntetés kiszabásánál a Legfelsőbb Bíróság tekintettel volt a cselekmény tárgyi terjedelmének arra a módosulására is, amit a tényállás egy részének a bűnösség megállapítása köréből való kizárása vont maga után.

Mindezekre figyelemmel a Legfelsőbb Bíróság úgy találta, hogy a halálbüntetés helyett az életfogytig tartó kényszermunka büntetés áll arányban a vádlott alanyi bűnössége fokával és cselekménye tárgyi súlyával.

Ehhez képest a Legfelsőbb Bíróság a vádlott és a védő e részben alapos fellebbezése folytán a törvényszék ítéletének a főbüntetés kiszabására vonatkozó részét az 1949. XI. tc. 66. §-ának d.) pontja alapján megváltoztatta és a törvénynek megfelelő határozatot hozta, míg az alaptalannak bizonyult egyéb fellebbezéseket ugyanezen törvény 69. §-a értelmében elutasította.

Budapest, 1949. évi december hó 28. napján.

Dr. Jandó Péter sk. tanácselnök. Dr. Téglás István sk. előadó. Dr. Bázár Miklós sk. bírósági elnök. Jónás Imre sk. Ligeti Béla sk. ülnökök.